

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra primární pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Výchova a vzdělávání židovských dětí předškolního a mladšího školního věku v 1. polovině XX. století v Čechách a na Moravě

Upbringing and education of kindergarten and younger elementary Jewish school kids in the first half of the 20th century in Bohemia and Moravia

Eliška Langfellnerová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Uhlířová Jana, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Výchova a vzdělávání židovských dětí předškolního a mladšího školního věku v 1. polovině 20. století v Čechách a na Moravě*“ vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 7. 2017

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí práce doc. PhDr. Janě Uhlířové, CSc. za cenné rady a podnětné připomínky. Mé díky patří i PhDr. Kateřině Bíglové za ochotu a nabídku literatury a pracovníkům Židovského muzea.

ANOTACE

Teoretická část je historického charakteru, a proto je metodologicky opřena o metody: historické komparace, práce s prameny a analýzu dokumentů. Cílem je vytvořit základní náhled na židovskou vzdělávací tradici týkající se dítěte předškolního a mladšího školního věku a její omezení v podmínkách první poloviny 20. století. Praktická část se týká současného vzdělávání a výchovy židovských dětí a je opřena o metody rozhovoru a kazuistiky.

KLÍČOVÁ SLOVA

Židé, dítě, předškolní vzdělávání, mladší školní věk, výchova, Čechy, Morava, 20. století

ANNOTATION

The work is methodologically based on techniques of historical comparison, source exploration and document analysis, so the theoretical part of the work is of a historical character. The goal of this work is to create a basic insight into Jewish educational tradition of educating preschool and young elementary school children and its restrictions during the first half of the 20th century situation. Field research of the current educational system and upbringing of Jewish children nowadays is based on an interview method and case interpretation.

KEYWORDS

Jews, Child, Preschool education, Younger elementary school age, Upbringing, Bohemia, Moravia, 20th century

Obsah

1	Úvod	7
A TEORETICKÁ ČÁST		10
2	Židovská komunita v české společnosti	12
2.1	Judaismus – charakteristika.....	12
2.2	Židé ve společnosti do konce 19. Století.....	12
2.2.1	Antisemitismus	14
2.3	Židovská otázka do roku 1918	15
2.4	Období první republiky 1918-1938.....	17
3	Židé za II. světové války - holocaust.....	23
3.1	Československo ve stínu nacismu	23
3.2	Norimberské zákony	24
3.2.1	Židovské školství v protektorátu Čechy a Morava	26
3.2.2	Terezín	28
3.3	Židé v poválečné situaci po roce 1945	31
4	Židovská rodina	34
4.1	Pozice ženy matky.....	34
4.2	Pozice muže otce.....	35
4.3	Běh života.....	35
4.4	Účast židovského dítěte na svátcích.....	38
5	Vzpomínky pamětníků	45
5.1	Literární vzpomínky	45
5.2	Autentické vzpomínky	52
6	Závěr teoretické části.....	64
B PRAKTICKÁ ČÁST		65
7	Výzkum	65
7.1	Cíle výzkumu a výzkumné problémy	65

7.2	Metody a postup výzkumu	66
7.3	Vlastní výzkum	67
7.3.1	Charakteristika výzkumného vzorku	67
7.4	VYHODNOCENÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI	78
8	DISKUZE	81
9	ZÁVĚR.....	83
10	SEZNAM PŘÍLOH	85
11	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	86
12	PRAMENY A LITERATURA.....	87
13	INTERNETOVÉ ZDROJE	89

1 Úvod

O nedávnou historii a religionistiku jsem se zajímala již odmala z vyprávění mé babičky. Skrze její příběhy jsem se dozvíдалa o osudech celé naší rodiny a událostech doby minulého století. Můj zájem se prohloubil též studiem na gymnáziu, kde jsem navštěvovala semináře dějepisu a religionistiky. Postupně jsem se dozvíдалa o historii jednotlivých náboženství, především mě však zaujal judaismus, a sice židovské zvyky či tradice, především historie židovského obyvatelstva a téma holocaustu. Zajímavá byla i samotná historie mého rodného města Teplic, ležícího nedaleko německých hranic. Mnozí by použili termín oblast bývalých Sudet. Teplice získaly věhlas díky vládě rodu Clary-Aldringenů, a staly se tak městem kulturního, společenského a lázeňského významu. Od konce 15. století zde bylo silně zastoupeno židovské obyvatelstvo. V průběhu 19. století patřila teplická židovská komunita k jedněm z největších v Evropě. V Teplicích – Šanově byla vybudována synagoga, patřící k největším a nejkrásnějším stavbám v tehdejší střední Evropě, která však byla vypálena během Křišťálové noci ze 14. na 15. března roku 1939 fašistickou mládeží. Židovská komunita je v Teplicích zastoupena dodnes.

Na myšlenku výběru tématu mé práce mne navedlo nejenom výše zmíněné, především však jedno z babiččiniých vyprávění. Jednalo se o vzpomínku na mou prababičku, která pracovala jako prodavačka v obchodě s kožešinami pro židovskou rodinu a současně dělala společnici jejich dceři. Účastnila se rodinného života, slavení svátků. Po vypuknutí II. světové války byla celá rodina v roce 1939 povolána k transportu do Osvětimi, kde všichni tragicky zahynuli. Konkrétní vzpomínky na život v židovské rodině se ve vyprávění nedochovaly. Proto jsem se chtěla o židovském rodinném životě, zvycích, tradicích či svátcích dozvědět více. Zjistila jsem, že záznamů o historii židovského národa či samotného judaismu jakožto náboženství je mnoho, informace o fungování židovské rodiny jako takové však chybí. Nikde též nebylo zmíněno, jakým způsobem je v rodině pojímáno dítě – jak je k náboženství vedeno, jakým způsobem je vychovááno, vzděláváno. Svou práci jsem proto zaměřila na židovské dítě, předškolního a mladšího školního věku, s cílem objasnit možnosti jeho výchovy a vzdělávání v 1. polovině 20. století v Čechách i na Moravě. Moravu jsem do tématu práce zahrнула především proto, že jsem předpokládala určité odlišnosti v ortodoxii židovských rodin žijících právě v této oblasti, a rodin žijících v Čechách, které by se mohly odrážet v rodinném životě.

Cílem práce je vytvořit náhled na židovskou vzdělávací tradici týkající se dítěte předškolního a mladšího školního věku a její omezení v podmínkách první poloviny 20. století. Práce je strukturována do dvou částí – praktické a teoretické. Úkolem teoretické části je charakterizovat události a okolnosti první poloviny 20. století, jež ovlivnily chod rodinného života a rodinnou strukturu, a zaměřit se na postavení a účast dítěte na rodinném i náboženském životě. Tato část vznikla na základě práce s historickými prameny, vzpomínkovou literaturou, analýzou dokumentů a svědectví pamětníků uložených v archivech a skládá se ze čtyř dílů. V prvním je charakterizována židovská komunita na našem území od konce 19. století až po dvacátá léta století dvacátého. Odráží se v nich soudobé historické okolnosti zahrnující období I. světové války až po začátek II. světové války. Další díl je zaměřen na období holocaustu v tehdejší Československu. Cílem je nastínit situaci postupujícího nacismu, popsat osudy židovských dětí předškolního věku v koncentračním táboře Terezín a zmapovat situaci poválečnou. Teoretická část se též zabývá strukturou židovské rodiny – pozic rodinných příslušníků, koloběhem života či účastí židovského dítěte na životě náboženském. Poslední díl zaznamenává literární i autentické vzpomínky na dětství v židovské rodině. Vzpomínky se týkají až dětí mladších školních, předškolní dětství se ve vzpomínkách neobjevuje. Výběr literatury není náhodný, každé ze čtyř děl popisuje jinou situaci dítěte. Autentické vzpomínky pamětníků jsou zaznamenány v tabulce, která porovnává počet sourozenců, místo narození, míru ortodoxie rodiny, zaměstnání rodičů a zda se pamětník zmiňuje o dětství předškolním a mladším školním.

Praktickou část jsem se rozhodla propojit se současností, soudobou výchovou a vzděláváním židovských předškolních dětí v židovské třídě mateřské školy v Praze. Důvodem byla ta skutečnost, že pamětníci, kteří se dožili konce války, se o předškolních institucích nezmiňují. Výchovně vzdělávací instituce mateřských škol mohly existovat, avšak veškerá dokumentace byla během války zničena. Nemáme podklady pro to, abychom mohli zhodnotit, jakým způsobem výchova a vzdělávání probíhaly v předškolních institucích, ale existují vzpomínky o dětství v rodině. Je zřejmé, že současné vzdělávání dětí odráží změněnou dobu, ale specifikum židovství se nemění. Lze však určitým způsobem odvozovat a najít paralelu se současným vzděláváním i principy vzdělávání z minulosti. A proto jsem se začala zabývat současným rozvojem, výchovou,

vzděláváním a péčí o dítě ve specifické židovské třídě pro židovsky založené děti a jejich rodiče.

A TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části byly využity metody: historická komparace, analýza dokumentů a pramenů.

Historická komparace

„Metoda vychází ze dvou základních aspektů – historického výzkumu a komparativní analýzy. Historický výzkum sleduje a srovnává pedagogické jevy ve vývoji. Komparativní metoda porovnává zkoumané pedagogické jevy za účelem stanovení jejich shodných nebo rozdílných znaků, což je předpokladem pro zobecnění. Předmětem zkoumání jsou pedagogické směry, výchova jako celek a názory na ni a dílčí pedagogické problémy.“¹

Metoda historické komparace byla použita v celé teoretické části.

Analýza dokumentů a pramenů

Ke zpracování teoretické části práce byla využita také metoda analýzy dokumentů a pramenů, kterou Horák v Úvodu do pedagogického výzkumu charakterizuje následovně.

„Analýza umožňuje lépe poznat stav věcí, objevovat nová fakta a souvislosti, uvědomovat si významné části, zkoumat příčiny a souvislosti.“²

„Využívá ke zkoumání písemného nebo vizuálního materiálu.“³ Ve většině případů pracuje s dokumenty a prameny.

a) Dokument

Skalková dokument charakterizuje jako *„materiál, který je zachycen v psané nebo tištěné podobě, může se jednat i o filmové nebo magnetofonové záznamy“⁴*

---

¹ MAŇÁK, Josef a Štefan ŠVEC. *Slovník pedagogické metodologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 42-43. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-210-3802-0.

² HORÁK, František a Miroslav CHRÁZKA. *Úvod do metodologie pedagogického výzkumu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, c1989, s. 39.

³ MAŇÁK, Josef a Štefan ŠVEC. *Slovník pedagogické metodologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 10. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-210-3802-0.

b) Pramen

Pramen můžeme chápat jako „*jakýkoliv adekvátní, relevantní a seriózní zdroj informací o zkoumaném objektu*“.⁵ Lze je dělit na prameny primární či sekundární.

Metoda analýzy dokumentů a pramenů byla využita v kapitolách 1-5.

---

⁴ SKALKOVÁ, J. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983, s. 94.

⁵ HORÁK, František a Miroslav CHRÁZKA. *Úvod do metodologie pedagogického výzkumu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, c1989, s. 37.

2 Židovská komunita v české společnosti

2.1 Judaismus – charakteristika

Judaismus chápeme v náboženském smyslu jako monoteistické náboženství uznávající pouze jednoho Boha. Je nejstarší z takzvaných západních náboženství, do nichž zařazujeme křesťanství a islám. Dále bychom mohli judaismu přisoudit přízviska náboženství národního či státotvorného. Z hlediska dějinného se jedná o náboženství lineární, mající za začátek lidského bytí Stvoření světa Bohem, a končící smrtí a božím soudem. Člověk má svůj začátek a konec, vše je neopakovatelné a jedinečné. Jedná se o náboženství zjevené neboli seslané Bohem, Bůh uzavírá smlouvu s lidem, praotcem Abrahámem. Snaží se o dosažení lepšího světa, vykoupení, které nastane po příchodu Mesiáše. Od příslušníka židovské víry se očekává naprostá poslušnost Bohu. Bůh je neuchopitelný, neviditelný, nezobrazitelný. Komplexní věroučné a historické informace, kterými se judaismus řídí, jsou popsány v Tanachu, nazývaném hebrejskou „biblí“. Součástí je Tóra - Zákon neboli Pět knih Mojžíšových či Pentateuch. Tóra zahrnuje nejenom část psanou, ale i Tóru ústní, jež rozvíjí Tóru psanou. Výklad Tóry a její čtení jsou rysem židovského vzdělávání. Studium Tóry je povinností Žida, jedná se o neustálý celoživotní proces.

Judaismus lze též chápat jako „*způsob života*“.⁶ Věřící člověk je povinen svůj život podřídit dodržování pravidel, řádu, příkázání. Zásady, kterými se musí řídit, jsou láska ke všem, ochota pomáhat, pokora, mravní čistota. Zlo vzniká z neposlušnosti, hřích je zlem. Věřící Žid vyznává kladný vztah k hmotě a tělesnosti - silný vztah k půdě a manuální práci. Víra doprovází věřícího Žida po celý život, stejně tak jako jeho rodinu.

2.2 Židé ve společnosti do konce 19. Století

První zmínky o židovství na českém území se objevují před více jak tisíci lety. Tak jako ve většině Evropy, je život Židů charakterizován života omezujícími opatřeními. Symbolem uvolnění poměrů a získání svobody pro židovské obyvatelstvo je především revoluční rok 1848. Dochází ke zrušení familiantského zákona, omezujícího počet židovských rodin,

---

⁶ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, s. 160. ISBN 80-85924-33-1.

a ghett, ve kterých do té doby žijí v izolaci od ostatního obyvatelstva. Rok 1848 je „výrazným krokem ke zrovnoprávnění židovského obyvatelstva, změnu osídlení a vývoj populace do roku 1939“.⁷ Židé se tak konečně po letech utlačování začínají masivně stěhovat. Díky židovské migraci dochází k proměnám osídlení v Čechách. Židé se snaží do společnosti integrovat a asimilovat. Začlenění Židů do společnosti ztěžuje dvojjazyčnost obyvatelstva a zmatenost v chápání jejich národní identity.

Industrializace a průmyslová výroba, která se v 60. a 70. letech rozrůstá, ovlivňuje migraci, a proto dochází k urbanizaci. Židé se rychle přizpůsobují rostoucí modernizaci a začínají se stěhovat do nově vznikajících průmyslových měst, především na sever (Teplic, Mostu, Ústí nad Labem) a severozápad Čech (Liberce, Jablonce nad Nisou).⁸ V těchto oblastech se Židé setkávají především s německy mluvícími obyvateli. I když někteří preferují jako jazyk češtinu, jelikož prvotně pocházeli z česky mluvících oblastí, přizpůsobují se německy mluvícímu obyvatelstvu a vzdávají se českého jazyka ve prospěch jazyka německého. Důvodem jsou především ekonomické a vzdělávací aspekty. Průmysl, který patří z velké části německému obyvatelstvu, je ve velké míře prosperující, stejně tak jako školství. Židovské děti, navštěvující německé školy, mají větší předpoklady pro své úspěšné uplatnění, než kdyby navštěvovaly školy české.

Situace na Moravě je jiná. Velké komunity na Moravě do poloviny 19. století neexistují, Židé žijí pouze v menších městech. Situace na Moravě je odlišná i přístupem židovstva k tradicím. Moravští Židé jsou více spříznění se Slovenskem a Podkarpatskou Rusí, tudíž je jejich vztah k dodržování tradic a zvyků vřelejší, než tomu je u Židů z Čech, kteří považují tradiční náboženství za přežitek doby.

Dalším oblíbeným místem migrace je Praha. I zde však převažuje německy mluvící elita včetně pražské židovské obce. „*Ač byla Praha až do konce 18. století jedním z nejdůležitějších center židovské vzdělanosti, na počátku století dvacátého patřila místní*

---

⁷ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích* [online]. Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze, 2006 [cit. 2017-06-11]. Dostupné z: www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

nečíslováno

⁸ ANALÝZA: Židovské obyvatelstvo v Čechách 1848 – 1939. *Demografie* [online]. Hůle, 2006 [cit. 2017-01-18]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=369

nečíslováno

*židovská komunita k nejvíce sekularizovaným v Evropě.*⁹ Čeští Židé, kteří se od dětství setkávají s češtinou, se snaží přiklánět k českému státu a národnímu uvědomění. Roku 1876 vzniká v Praze Spolek českých akademiků Židů, který si klade za cíl podporovat českou národnost u Židů narozených a žijících na českém území a asimilaci. Spolek je založen studenty pražské univerzity. Považují se za Židy, kteří jsou zároveň Čechy.¹⁰ Roku 1883 je založen spolek Or. Tomid¹¹ za účelem prosazení češtiny jako bohoslužebného jazyka v synagogách. Spolek zaniká roku 1918, kdy synagogy volí češtinu za bohoslužebný jazyk. V době založení spolků není situace v Čechách tolik vyhrcoaná. Českožidovské hnutí se v 90. letech 19. století začíná rozšiřovat. Roku 1893 je založena Národní jednota českožidovská¹², napomáhající integraci Židů do české společnosti, která ale po první světové válce zaniká. O 4 roky později vzniká politická organizace s názvem Politická jednota českožidovská, vystupující proti německým školám, jež jsou přežitkem z doby Josefa II. Počáteční úspěchy Čechožidů se však odehrávají v době nastupující vlny antisemitismu.

2.2.1 Antisemitismus

Antisemitismus, mající náboženský podtext, se znovu objevuje v druhé polovině 19. století prvotně na vesnicích. Jsou oprášeny protižidovské pověry z minulosti, podle nichž jsou Židé údajnými vrahy Ježíše Krista, hanobí hostie či páchají rituální vraždy na křesťanském obyvatelstvu. Antisemitismus vyvěrá i z ekonomického, hospodářského a společenského úspěchu v rukou německého obyvatelstva a německých Židů. Vzhledem k ekonomickému růstu majority Židů jsou nenáviděni většinou českou společností. Ve velkém je vydávána protižidovská literatura a pamflety. Napjaté situaci nepřispívají ani Badeniho jazykové zákony pro Čechy a Moravu¹³, vydané roku 1897, zrovnoprávňující český jazyk

---

⁹ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 29. ISBN 978-80-7432-294-5.

¹⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-294-5.

¹¹ HILLEL J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 61. ISBN 978-80-7432-174-0.

¹² ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 122. ISBN 978-80-7432-294-5.

¹³ HILLEL J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 115. ISBN 978-80-7432-174-0.

s jazykem německým ve státní správě. Státní zaměstnanci jsou povinni prokázat znalost obou jazyků ve formě písemné i mluvené. Vyšší pozice zastává německé obyvatelstvo, mluvící pouze německy, proto nařízení vyvolávají ze strany německého tábora masové nepokoje a demonstrace zamířené nejenom proti českému, ale také židovskému obyvatelstvu. Aby byla situace uklidněna, je Badeni přinucen ze své funkce odstoupit. Odvolání Badeniho ale vyvolává protesty a nepokoje ze strany obyvatelstva českého na venkově i v Praze, ukončené až vyhlášením stanného práva.

Nevětší vlnu antisemitismu rozdmýchává případ, známý pod pojmem hilsneriáda¹⁴, údajné rituální vraždy mladé křesťanské dívky Anežky Hružové v Polné roku 1899, z jejíž vraždy je obviněn Leopold Hilsner židovského původu. Hilsneriáda se objevuje nejen v médiích, ale dostává se i do centra zájmu českých intelektuálů a politiků. Na Hilsnerovu stranu se staví politik Tomáš G. Masaryk či například Emil Zola, kteří označují rituální vraždy za pouhé pověry. Hilsnerův původní rozsudek trestu smrti je změněn na trest doživotí. Hilsner je omilostněn až roku 1918 a umírá o několik let později. Případ hilsneriády vyvolává bouřlivé protižidovské nálady.

Je zřejmé, že původní myšlenka asimilace se díky protižidovským vlnám vzdaluje od svého cíle. „*Od počátku 20. století můžeme vysledovat posun v ideologickém programu českožidovství. Boj proti němčení Židů v českých krajích sice pokračoval, tím hlavním protivníkem Čechožidů se-tak jako u asimilantů v jiných zemích stali sionisté.*“¹⁵

2.3 Židovská otázka do roku 1918

A) Myšlenky pražského sionismu

Obranou proti sílícímu antisemitismu je zrod židovského národního hnutí - sionismu. Hnutí Židů za návrat do země zaslíbené Izraele. Na českém území proti sobě stojí 2 tábory - českožidovské hnutí a nově vzniknuvší sionistické hnutí. Českožidovské hnutí cílí na integraci a asimilaci do českého národa, oproti tomu sionismus, se kterým sympatizují především němečtí Židé, propaguje židovství v tradičním slova smyslu, prosazování židovství jako identifikace ke svému vlastnímu původnímu národu. Myšlenka založení

---

¹⁴ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 45. ISBN 978-80-7432-294-5.

¹⁵ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 120. ISBN 978-80-7432-294-5.

židovského státu v Palestině se přičí ortodoxním Židům z Podkarpatské Rusi a Slovenska, podle kterých stát nemůže založit člověk, pouze Mesiáš.

B) Válečné období 1914 – 1918

První světová válka je definitivně odstartována roku 1914 výstřelem na rakouského následníka trůnu. České země jsou nuceny bojovat v rámci Trojspolku po boku Rakouska-Uherska. Dochází k válečné mobilizaci, do armády jsou povoláváni pochopitelně i Židé. Válečné období blokuje snahy židovských hnutí a organizací. Dochází ke zhoršení života obyvatelstva - vojenský režim, nedostatek potravin, nejistota obyvatelstva a silná germanizace vede k frustraci, která se obrací proti židovské menšině. Situaci neulehčují ani média protlačující svou agendu vůči Židům, kteří jsou lehce shledáni vinnými za nepříznivou životní situaci, obviňováni z německé kolaborace a nečinnosti v obraně národa.

Čeští politici typu Tomáše G. Masaryka a Edvarda Beneše zaujímají proti Rakousku obranný postoj. Oba dva ale prchají do zahraničí, aby se vyhnuli trestu smrti za údajnou velezradu. Ze zahraničí mají možnost vést exilovou vládu. Masaryk poprvé formuluje koncept samostatného nezávislého československého státu. Vzniká nejznámější česká odbojová organizace Maffia.

Židé ve válečném období stojí na pokraji sil. „*Válečné dění vedlo k situaci, kterou Němci nazývali reinliche Scheidung, čisté dělení. Každý občan měl pevně stát za svým národním táborem, a spolu s národem sloužit monarchii. V této vážné době nebyl prostor pro to, aby se člověk falešně hlásil k národnosti židovské.*“¹⁶ Asimilace do českého obyvatelstva neprobíhá, i přesto se českožidovské hnutí nadále snaží začlenit židovské obyvatelstvo do řad národa českého.¹⁷

Oba tábory, českožidovské hnutí i sionismus, jsou válkou poznamenány. Větší ránu však utrpělo českožidovské hnutí, jehož ideály českožidovské kultury se rozplynuly. Čeští Židé jsou znovu nuceni řešit otázku své vlastní národní identity. Sionisty válka posílila, jsou

---

¹⁶ HILLEL J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 244. ISBN 978-80-7432-174-0.

¹⁷ KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-174-0.

nucení přehodnotit své ideály v rámci kulturního obrození a nastavit si cíle zejména v oblasti zlepšení sociálních podmínek a každodenního života, na jejichž základech mohou v budoucnosti stavět.¹⁸

2.4 Období první republiky 1918-1938

Rakousko-Uhersko vychází z války jako poražený stát, který se začíná rozpadat. Vzniku samostatného demokratického státu na českém území nic nebrání. V červenci roku 1918 je vytvořen Národní výbor československý zahrnující téměř všechny politické strany, který se v listopadu 1918 přejmenovává na Národní shromáždění.¹⁹

Dne 28. 10. 1918 je v Praze definitivně vyhlášena samostatná Československá republika, na Moravě o den později. Prezidentem je zvolen Tomáš G. Masaryk. Vzniklé Československo se musí primárně zabývat otázkou národnosti, jelikož se na území republiky vyskytuje nejenom obyvatelstvo české a slovenské, ale také německé, maďarské, polské a ukrajinské.

Vylučování Židů však neustává ani po válce. Založení samostatného Československého státu je provázeno protižidovskými bouřemi. Mezi nejznámější případy útoků proti Židům patří rabování v Pečkách, pogromy a diskriminace v Holešově, Táboře, Benešově u Prahy a Praze.²⁰ Židé jsou nařčeni z touhy vrátit se ke starým pořádkům Rakousko-Uherské monarchie, či dokonce ze světové nadvlády, je jim přisuzováno souhlasné stanovisko s nově se rodícími ideály bolševismu, jsou označováni za zbabělce, kteří se v době největší potřeby obrátili proti češství. K vylučování dochází v nemalé míře i v politickém životě. Situaci zhoršuje i příliv židovských uprchlíků především z Německa či Ruska, pro které se stává Československá republika útočištěm. Českoslovenští politici oficiálně vyjadřují nesouhlas s antisemitismem, ve vyšších kruzích jde o společensky nepřijatelný jev.

---

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ HILLET J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 283. ISBN 978-80-7432-174-0.

²⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 137. ISBN 978-80-7432-294-5.

Českožidovské hnutí je poválečnými náladami zdceno. Větší část českého obyvatelstva přisuzuje Židům kolektivní vinu. Představy o splynutí Židů s českým obyvatelstvem se tak neplní, jelikož jim v cestě stojí vybudovaná hradba z antisemitismu. Čechožidé se mu snaží bránit hledáním jeho podstaty. Jádrem je ta skutečnost, že protižidovští propagátoři využívají poválečné situace a prvotní asimilace Židů s kulturou německou. Čechožidé na aktuální stav reagují „převrstvením společnosti“ neboli změnou sociálního a profesního uskupení obyvatelstva tak, aby Židé nevyčnívali ze společnosti, ale stali se její součástí.²¹ Dochází k rozporům v českožidovském hnutí, kde se předmětem hádek stává míra začleňování českožidovského obyvatelstva do společnosti.

Aby mohlo být židovské obyvatelstvo státem podporováno a chráněno, je potřeba co nejvíce sil. Proto dochází počátkem roku 1918 ke stmelení Svazu českých pokrokových židů a Politické jednoty českožidovské.²² Spojenectví kvůli vnitřním rozepřím nemá dlouhého trvání. Dalším pokusem o propojení těchto dvou organizací je v říjnu roku 1919 Svaz Čechů-židů.²³ Cíl svaz spatřuje v naprostém splynutí s českým obyvatelstvem a redukci českožidovských spolků za účelem sjednocení hnutí. Ostatní spolky jsou též nuceny změnit svůj program směrem k podpoře integrace Židů do společnosti. Takovým příkladem je spolek Českých akademiků Židů, přejmenovaný v listopadu 1919 na Akademický spolek Kapper.²⁴ S postupnou stabilizací Československa utichají antisemitské nálady a proces asimilace Židů je zrealizován. Rozpory mezi spolky však neutichají. Sílí tendence mladší generace Čechožidů, propagované členy spolku Kapper, dozvědět se o svých původních židovských kořenech. Spolek je nařčen ze sympatizování s myšlenkami sionismu, který je trnem v oku českožidovskému hnutí. Asimilovaní Židé se setkávají s názorovými proudy sionistů, kteří nadále setrvávají v názoru, že je třeba vytvořit svůj vlastní židovský stát, který má být vzorem a základnou pro židovskou

---

²¹ Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 143. ISBN 978-80-7432-294-5.

²² HILLEL J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 275. ISBN 978-80-7432-174-0.

²³ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 162. ISBN 978-80-7432-294-5.

²⁴ HILLEL J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 275. ISBN 978-80-7432-174-0.

komunitu rozptýlenou po celém světě. Dalším podstatným cílem je naprosté uznání židovské kultury na území, kde se Židé v danou chvíli nachází. „*Sionisté usilovali o židovskou autonomii v oblasti vzdělávání, kultury a sociální péče.*“²⁵ Snaží se prosadit myšlenku vybudování systému židovských středních a elementárních škol.

Sionisté vyjadřují sympatie a přízeň nově vzniklému státu. Těší se přízni nejenom ze zahraničí, ale také na domácím území. O prosazování židovské národnosti se zasloužila především Židovská národní rada složená z představitelů Židů národně smýšlejících. V roce 1919 se koná ve Versailles mírová konference a dochází k uzavření mezinárodní dohody. Práva na ochranu menšin, převzatá z mezinárodní dohody, jsou zahrnuta v ústavě československé z února roku 1920. I proti veliké nevoli Českožidovského hnutí, které se bojí návratu separace židovského obyvatelstva od okolní společnosti, je uznána židovská národnost. Židé mají jedinečnou možnost přihlásit se k národnosti židovské, aniž by hebrejský jazyk znali.²⁶ Jazyk obyvatel je zjišťován pouze odhadem dle zapsané národnosti. Roku 1921 se v Československu koná sčítání lidu, kde se projevuje, k jaké národnosti Židé inklinují.

*„Předpokládáme-li, že ztráta v celkovém počtu židovských obyvatel se mezi uživateli češtiny i německého jazyka projevila rovnoměrně, pak údaje o národnosti z roku 1921 naznačují, že převážná většina těch, kteří se nově hlásili k židovské národnosti, dříve volila národnost německou. Množství vlastenecky orientovaných Židů, kteří se vědomě přikláněli k národnosti české, zůstalo v letech 1910 až 1921 relativně neměnné, nicméně starší německé vrstvy vykazaly značné oslabení. Výsledky z území Moravy vypadaly podobně, i když historicky se zde český nacionalismus projevoval méně než v Čechách.“*²⁷

Pojem národnost není až do roku 1929 plně specifikován, změna přichází až s květnovou definicí z roku 1930 otištěnou v Národních listech.

---

²⁵ HILLEL J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 289. ISBN 978-80-7432-174-0.

²⁶ KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-174-0.

²⁷ HILLEL J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 292. ISBN 978-80-7432-174-0.

„Národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž hlavním vnějším znakem jest mateřský jazyk. Jinou národnost, než pro kterou svědčí mateřský jazyk lze zapsati jen tehdy, jestliže sčítaná osoba nemluví mateřským jazykem ani ve své práci, ani v domácnosti a úplně ovládá řeč oné národnosti. Židé smí však přiznati národnost židovskou. Zapsati se smí jen jedna národnost.“²⁸

Židé jsou uznáni samostatnou národnostní menšinou, nikoliv jazykovou.

A) Školství prvorepublikového Československa

Menšinám se otevírá nová možnost zřizování vlastních škol. Židům se tak naskýtá příležitost založení židovských menšinových škol. Ustupuje se od tradičního modelu vzdělávání charakterizovaného výukou němčiny a náboženských předmětů – chederů a ješiv, ke školám s výukou „nenáboženských“ předmětů a českého jazyka. Založení židovské obecné školy, podpora vzdělávání dětí a pedagogů je hlavním cílem spolku Židovské matice školské²⁹, vzniklým roku 1920 v Praze. Díky tomuto spolku je v září téhož roku založena škola v Jáchymově ulici na Starém Městě³⁰ s vyučovacím českým jazykem. O vznik se zasazují významné osobnosti – Max Brod, politik Ludwig Singer či spisovatel Franz Kafka.

Myšlenku založení židovské školy podporují sionisté - česky i německy mluvící, naopak není vítána v táboře Čechožidů. Pro sionisty znamená založení školy možnost prosazovat židovskou identitu, vychovávat, vzdělávat a seznamovat děti s židovským jazykem, kulturou, dějinami. Čechožidé, zasazující se o asimilaci, odmítají židovské školství, protože se bojí přílišné pozornosti, která by mohla opět vyvolat vlnu antisemitismu. Židovské děti česky mluvících rodičů mají navštěvovat školy české. I přes nesouhlasné stanovisko Čechožidů se však v Praze židovská obecná škola otevírá.

Škola se těší veliké oblibě, z původní jednotřídky se rozšiřuje i do jiných budov a celkem čítá tříd pět. Spolupracuje s rodiči dětí, pořádá představení, oslavy židovských svátků. Děti

---

²⁸ Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 58. ISBN 978-80-7432-294-5.

²⁹ Židovská matice školská. *Holocaust.cz* [online]. Terezín: Institut Tereziánské iniciativy, 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/prezentace/jachymka/zidovska-matice-skolska/>

nečíslováno

³⁰ Tamtéž.

jsou vzdělávány v duchu hebrejských tradic, i národního československého uvědomění. Židovská matice zřizuje nejenom obecné, ale též školy mateřské, zajišťuje mimoškolní dětské aktivity, obstarává učební pomůcky, pořádá kulturní akce pro veřejnost. Financování spolku pochází z dobrovolných a členských příspěvků, sbírek, výtěžků z pořádaných veřejných akcí i dobrovolného školného. Spolek funguje až do května roku 1940. K jeho obnovení dochází v prosinci roku 1945, kdy je jeho vedením pověřena Židovská náboženská obec v Praze. Spolek zaniká definitivně v květnu o tři roky později.³¹ Další škola s českým vyučovacím jazykem vzniká v Brně, jedná se o židovskou obecnou a mateřskou školu a gymnázium. Na gymnáziu se česky vyučuje později, prvotním vyučovacím jazykem je němčina. Zakládány jsou však i nadále školy německé obecné židovské, a to na Moravě - v Boskovicích, Uherském Brodě, Ostravě, Břeclavi, Myslicích.³² Díky národnímu uvědomění je ale mnohdy reorganizována výuka tak, aby bylo zavedeno i vyučování v češtině. Po absolvování školy jsou děti bilingvní – ovládají jak německý, tak český jazyk. V hebrejském jazyce je vyučováno pouze ve školách na Podkarpatské Rusi – Mukačevu nebo Užhorodu.³³ V průběhu 20. let 20. století se hebrejskojazyčné školy na Podkarpatské Rusi rozrůstají, celkově se jich zde nachází až devět.

B) Dvacátá léta v prvorepublikovém Československu

Dvacátá léta představují pro prvorepublikové Československo politický a hospodářský rozvoj. Protižidovské nálady postupně utichají. Židé se integrují do české společnosti. Pronikají do všech sfér – „*politiky, národnosti, kultury, utváří se česká židovská inteligence*“.³⁴ Zvyšuje se počet židovských dětí na českých školách. Význam českožidovského hnutí upadá, touha po začlenění se splnila, Židé jsou svobodní a rovnoprávní. Asimilace na území Čech proběhla, proto otáčí Čechožidé svou pozornost

---

³¹ Židovská matice školská. *Holocaust.cz* [online]. Terezín: Institut Tereziánské iniciativy, 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/prezentace/jachymka/zidovska-matice-skolska/> nečíslováno

³² Výstava „Židovské školství v českých zemích“ Synagoga Ústěk – 1.patro, panel č. 5

³³ Tamtéž.

³⁴ HILLEL J. KIEVAL. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011, s. 293. ISBN 978-80-7432-174-0.

na Slovensko, Moravu a Podkarpatskou Rus, kde se snaží agitovat mezi tamějším obyvatelstvem.³⁵ Židé žijící v těchto oblastech však tvoří samostatnou neprostupnou komunitu, drží se tradic, idea českožidovského hnutí se proto setkává s minimálními ohlasy.

Na počátku 20. století, tedy i v období první republiky, na území Československa působí tři proudy – Čechožidé, sionisté a němečtí Židé. Židé žijící v oblasti Čech, především Praze a pohraničí prosperují v odvětví průmyslu, služeb, a především bankovníctví. Menší české kraje se naopak specializují na zemědělství. V německém pohraničí se přiklání obyvatelstvo k německému nacionalismu. Často dochází k potyčkám na univerzitní půdě mezi německými studenty, kteří tíhnou k nacionalismu, a studenty liberálními pražskými. Židé z vyšších vrstev neupouští od podpory německé kultury a jazyka, jelikož se cítí s německým obyvatelstvem asimilovaní. Němečtí Židé si však uvědomují, že německá menšina je pro Československý stát problémem, tudíž se při sčítání obyvatelstva přiklání povětšinou k národnosti židovské. Oslabuje se tak počet maďarské, německé, polské i jiných národností.

„Ve dvacátých a třicátých letech 20. století byla židovská německá elita českých zemí tou nejbohatší a nejlépe prosperující elitou v rámci židovské komunity ve střední Evropě.“³⁶

Němečtí Židé stojí v čele vyšších společenských kruhů, ve kterých často působí také sionisté, kteří začínají s německou elitou velmi úzce spolupracovat. Kooperace se dále prohlubuje především ve 30. letech. Nejedná se pouze o Prahu, ale též německé pohraničí.

---

³⁵ Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 170. ISBN 978-80-7432-294-5

³⁶ Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, s. 93-94. ISBN 978-80-7432-294-5

3 Židé za II. světové války - holocaust

3.1 Československo ve stínu nacismu

Poklidnou situaci v Československém státě naruší politický obrat v Německu. Dochází k pádu demokracie a moci se ujímají nacisté. Do jejich čela je roku 1933 zvolen Adolf Hitler. Jeho zvolení s sebou přináší vlnu rasového antisemitismu vůči Židům. Zrovnoprávnění Židů a jejich nově nabytá práva berou za své. Čechožidé jsou událostmi otřeseni, přesto se však snaží podporovat a utvrzovat židovské obyvatelstvo ve splynutí s československým národem. Cílem se stává udržet nebezpečí nacismu za hranicemi.

Hitler a jeho pravicová strana NSDAP den o dne sílí, ideologie nadřazenosti německé rasy a ovládnutí Evropy se setkává u zfanatizovaného německého obyvatelstva s úspěchem. Napjatá atmosféra vrcholí 15. září roku 1935. Říšský sněm schvaluje vydání dvou norimberských zákonů, vztahujících se k židovskému obyvatelstvu a popisujících, kdo je či není považován za Žida. Hitler, hlásící se ke genocidnímu antisemitismu, se nechává slyšet, že židovská rasa bude nejenom v Německu, ale v celé Evropě vyhlazena. Vlivem prvního norimberského zákona pozbývají Židé říšské občanství i svá práva. Občanem říše se může stát pouze státní příslušník *německé* nebo *druhově příbuzné krve*³⁷. Vlivem druhého zákona na *ochranu německé krve a cti*³⁸ je vyhlášen zákaz sňatků a mimomanželského styku Židů s německými občany. Smíšené sňatky uzavřené v době, kdy norimberské zákony v platnosti nebyly, nejsou vítané. Partneři nežidovského původu jsou nuceni a tlačeni do rozvodů. Za Žida je označen každý obyvatel mající tři židovské prarodiče. Za „míšence“ se považuje ten, který má v rodině nejvýše dva židovské prarodiče.³⁹

Protižidovské nálady se vyhrocují a mnoho obyvatel z Německa a Rakouska ze země prchá a azyl hledá v demokratickém Československu. Situace není obyvatelstvu lhostejná, z iniciativy židovských obcí se zakládají spolky na podporu uprchlíků. Aktivní podporu poskytují především sionisté. Kromě zajištění základních životních podmínek je

---

³⁷ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s. 58-59. ISBN 80-85608-17-0.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

podporována i oblast vzdělávání dětí, které mají možnost studovat na pražské židovské škole. Uvnitř Československého státu začíná být cítit napětí, Židé si uvědomují hrozící nebezpečí. Sionistická myšlenka odchodu do Palestiny se stává nadějí na záchranu. Ne každý má tuto možnost, adepti jsou pečlivě vybíráni a počet certifikátů na vycestování je omezen. Přednostní právo má zdatná mládež, která prošla zemědělským kurzem. Čechožidé naopak zaujímají k problematice uprchlictví negativní postoj. Odmítají přijetí německých Židů na svém území kvůli jeho striktnímu českému charakteru, který by mohl být porušen. Členové českožidovského hnutí a sionisté vedou mezi sebou ostré spory.

3.2 Norimberské zákony

Německo se snaží získávat větší území, v březnu 1938 je Rakousko připojeno k Německu. Na podzim roku 1938 je mezi Německem, Francií, Itálií a Spojeným královstvím uzavřena „Mnichovská dohoda“.⁴⁰ Československo ztrácí území Sudet – pohraničních oblastí, které si dle dohody nárokuje Německo. Německá moc se rozšiřuje a norimberské zákony vstupují v platnost i v česko-slovenském pohraničí. Počet uprchlíků z pohraničí stoupá, poměry ve státě se mění. Společnost odmítá uprchlíky přijímat a podporovat. Dochází k vylučování Židů bez české národnosti – sionistů a Židů německých. Nakonec jsou vylučováni i Židé čeští. Židé ztrácí zaměstnání, majetek, postavení. Většina se snaží emigrovat do jiných zemí, nalezení země přijetí se stává náročným úkolem, země regulují a snižují počty přijímaných uprchlíků.

Československo ztrácí zároveň s územím Sudet Slovensko a Těšínsko. Demokracii nahrazuje pravicová vláda v čele s Rudolfem Beranem sympatizujícím s Německem.

15. března 1939 okupují německá vojska zbytek českého území, dochází k vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a přijetí norimberských zákonů pro toto nově ustanovené území. Jedním z cílů okupační politiky je soustředit se na „konečné řešení židovské

---

⁴⁰ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích* [online]. Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze, 2006 [cit. 2017-06-11]. Dostupné z:

www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

nečíslováno

otázky“.⁴¹ Řešení představuje zprvu židovské vystěhovalectví, které je nacistickým režimem podporováno kvůli zisku židovského majetku a financí z vybíraných dávek za povolení k emigraci. Následují diskriminační opatření vylučující Židy z veřejného života a v konečné fázi mají nacisté v plánu židovské obyvatelstvo zcela vyhladit. V dubnu roku 1940 je vydána sbírka zákonů Protektorátu Čechy a Morava. V červenci téhož roku se vlivem vládního nařízení vylučuje židovské obyvatelstvo z běžných sfér života – školství, veřejné sféry, lékařství, soudnictví, obchodu. Nové zákazy přibývají každý měsíc, Židé jsou striktně separováni od obyvatelstva nežidovského.

Židé nesmí navštěvovat kavárny, platí pro ně zákaz vycházení po dvacáté hodině, vyloučení ze všech spolků, německých vysokých škol, zákaz přijímání židovských dětí do škol s vyučovacím českým jazykem, zákaz vstupu do knihoven, lesů a parků, zákaz přeškolovacích kurzů, dochází k uzavření židovských škol a likvidaci soukromého vyučování. Židé, kteří dovršili věk 6 let, jsou povinni nosit žlutou židovskou šesticípou hvězdu.⁴²

Židé jsou vylučováni ze života hospodářského. Prosperující židovské podniky specializující se především na obuv a kožešiny se ruší nebo převádí do vlastnictví osob nežidovského původu. Židovský majetek musí být převeden na vázaný bankovní účet, který má pod kontrolou finanční úřad.

V září roku 1941 se říšským protektorem stává Reinhard Heydrich.⁴³ Heydrich sestavuje plán „konečného řešení.“ O deportaci Židů jednájí vysocí představitelé nacistické moci včetně Heydricha a Himmlera. Všichni Židé bez výjimky mají z Protektorátu zmizet. Jedná se o zřizování vystěhovaleckých ghatt, jako nejvhodnější se jeví Terezín. Zde mají být Židé shromážděni a následně odesláni do vyhlazovacích táborů na východ. Napadením a zabráním Polska získávají nacisté území, které označují jako „židovskou rezervaci“. Na

---

⁴¹ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s. 60. ISBN 80-85608-17-0.

⁴² Tamtéž.

⁴³ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 28-29. ISBN 978-80-7308-327-4.

polském území vznikají vyhlazovací tábory – Sobibor, Treblinka, Chelmno.⁴⁴ První transporty se uskuteční v říjnu a listopadu roku 1941 a směřují na východ, do ghatt v Lodži a Minsku. Další transporty směřují do terezínského ghatta.

3.2.1 Židovské školství v protektorátu Čechy a Morava

Na konci druhé republiky se začíná regulovat složení žáků na německých školách. Dle únorového výnosu z roku 1939 jsou žáci židovského původu vyloučeni ze středních škol.⁴⁵ Situace se netýká pouze středních, ale všech německých škol, a to od září téhož roku. Návštěva škol, kde se vzdělávají židovští žáci či mající židovské učitele/ředitele, je německým dětem zapovězena. Židovští učitelé mají přísný zákaz na německých školách působit, ať už se jedná o školy obecné či soukromé, mateřské, vysoké nebo učiliště.

O rok později se začíná jednat o vylučování židovských žáků ze škol českých. V srpnu je vydán výnos zakazující přijímat židovské žáky do škol s českým vyučovacím jazykem a okamžitým vyloučením těch, kteří na české škole studují.

S vyloučením židovských dětí z protektorátních škol vyvstává otázka možnosti účastnit se vzdělávání. Řešení spatřuje vláda v založení Svazu Židů⁴⁶, který převezme povinnost zajištění školního vzdělávání a již existující židovské školy, a v nuceném sdružení Židů. Židovské obce mají pečovat o oblast sociálních věcí, vystěhovalectví, školství, a každou z oblastí financovat z vlastních zdrojů. Dohledem nad obcemi v rámci židovského školství je pověřen říšský protektor.⁴⁷ Židovské děti mohou studovat pouze na soukromých obecných nebo měšťanských židovských školách, kterých se v protektorátu nachází velmi málo. Rozšiřuje se forma domácího vyučování. Vláda na vzniklou situaci reaguje zákazem soukromého vyučování dětí i dospělých. Pražské školy mají sloužit židovským žákům z celých Čech. Na Moravě existují školy dvě, a to v Brně a Ostravě. Místa na školách jsou

---

⁴⁴ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s. 68. ISBN 80-85608-17-0.

⁴⁵ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 47-49. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁴⁶ Tamtéž str. 50-55.

⁴⁷ Tamtéž str. 53-54.

plně obsazena, situaci by pomohlo vyřešit zřízení dalších židovských škol nebo rozšíření již stávajících.

Pod správou Židovské náboženské obce funguje v Praze škola mateřská, obecná a měšťanská.

„Do školky v té době docházelo 58 dětí z chudých rodin. V polovině listopadu 1939 se školka rozrostla o dalších 20 dětí a i v dalších týdnech počet dětí stále narůstal. Od konce listopadu 1939 obec pro několik nejpotřebnějších dětí zajišťovala též dopolední svačinu. V květnu 1940 bylo ve dvoře školní budovy v Josefské ulici č. 7 zřízeno malé dětské hřiště. I když začátkem září 1940 bylo do mateřské školy zapsáno 59 dětí, mohla být přijata jen malá část z nich. Ze zprávy z února 1941 vyplývá, že pražskou školku navštěvovalo jen 32 dětí, do školky v Moravské Ostravě chodilo pouze 30 dětí.“⁴⁸

Jedná se o školu obecnou v Jáchymově ulici čítající osm tříd. Dětem je kromě výuky poskytována strava a učební pomůcky. Škola dbá na udržování zdraví žáků, konají se pravidelné lékařské prohlídky. Problémem, se kterým se škola potýká, je nejenom nedostatek míst, ale i chybějící učitelé. Jediná pražská měšťanská škola vyučuje od září 1939, celkem čítá tříd šest. Škola zaměstnává pouze kvalifikované pedagogy. Vyučují se teoretické i praktické předměty, například vaření.

V červnu 1940 vychází směrnice omezující možnosti vzdělávání židovských dětí. Dostačující je vzdělání základní, na středoškolské či vysokoškolské nemají Židé nárok. Učitel nemusí mít kvalifikaci, podmínkou je pouze jeho židovský původ. Vyučování musí probíhat v českém jazyce. Roku 1942 dochází ke zrušení soukromých židovských škol.⁴⁹ V celém protektorátu platí zákaz vyučování židovských žáků – ve školách i soukromě. Jedinou možností se stávají ilegální vzdělávací kroužky. Vyučování probíhá tajně v bytech učitele či v bytech rodičů dětí, nejvyšší možný počet žáků je deset.

---

⁴⁸ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 72. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁴⁹ Tamtéž.

3.2.2 Terezín

Město Terezín vzniká na příkaz Josefa II. mezi lety 1780 až 1790. Původní myšlenka je využití nově vzniklého města jako vojenské pevnosti skládající se ze dvou částí. Velká pevnost slouží jako město, malá pevnost jako politické a vojenské vězení.

O Terezín je v druhé světové válce ze strany Německa projeven zájem. Malá pevnost se stává v červenci roku 1940 vězením pražského gestapa 24. listopadu následujícího roku dochází ke zřízení ghetta, přechodného tábora v rámci konečného řešení židovské otázky a zároveň se uskuteční první transport.⁵⁰ Židé z Protektorátu Čechy a Morava, v dalších letech Židé němečtí, slovenští či rakouští, mají být usmrceni ve vyhlazovacích táborech nacházejících se na Východě. Před deportací na Východ mají být vězni shromážděni právě v Terezínském ghettu.

„Do Terezína bylo deportováno od listopadu 1941 do března 1945 na 120 000 moravských a českých Židů, z nichž zahynul každý čtvrtý. Do vyhlazovacích táborů bylo deportováno 86 900 osob, z nichž přežily asi 3000.“⁵¹

Město je v době prvních transportů stále osídleno původním árijským obyvatelstvem. Nově příchozí vězni mají pod podmínkou trestu smrti přísný zákaz se s původními obyvateli stýkat. První příchozí Židé musí budovat celé ghetto, železniční trať a připravit ho pro další vězně. Zprvu jsou ubytováni v kasárnách v nelidských podmínkách. Trpí hladu a zimou, spí na zemi, chybí léky, doktoři. Manželé jsou násilně odděleni a nesmí se stýkat. Denně dochází k tělesným trestům, za přestupek se považuje téměř vše. Přísně trestáno je posílání dopisů. K minimálnímu zlepšení životních podmínek dochází v létě 1942, kdy se původní obyvatelstvo stěhuje z města. Objevuje se možnost volného pohybu po kasárnách či stýkání žen s muži.

Již v samotných transportních vlacích přezdívaných „dobyččáky“ zažívají lidé otřesné podmínky. Přehlněnost, zápach, absence toalet, vody, s tím vším se musejí lidé vyrovnat. Při příjezdu následuje mnohdy násilné vyvlečení lidí z vlaků. Z nádraží musí tisíce lidí se

---

⁵⁰ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997. ISBN 80-85608-17-0.

⁵¹ Výstava „Židovské školství v českých zemích“ Synagoga Ústěk – 1. patro, elektronický panel

svými zavazadly dojíti do ghetta. Cesta je dlouhá a namáhavá, někteří nechávají zavazadla ležet u cesty. Při příchodu začíná registrace osob, vyplnění lživých formulářů o dobrovolném odevzdání veškerého majetku, revize zavazadel. Po zdoluhavých procedurách jsou všichni nově příchozí vtěsnáni do malé místnosti „šlojsky“⁵², kde musí bez možnosti pohybu a hygieny přetrpět až několik dní, než jsou rozřazeni a ubytováni. Ubytování představují malé místnosti s trojitými palandami. Místnosti jsou zatuchlé, špinavé, chybí okna, světlo, střechy jsou pouze provizorní. Často dochází k šířícím se epidemiím skvrnitého tyfu, štěnic, vši, průjmu. Lidé trpí nemocemi, umírají na vyhladovění. Nejhuře jsou na tom starší lidé, kteří sice pracovat nemusí, ale dostávají nejmenší přiděly jídla.

„S jídlem je to teď velmi špatné. Ty čtyři brambory, které fasujeme v poledne, jsou černé a shnilé, vodnatá čočková polívka smrdí už na dálku a k večeri je většinou leda černá káva.“⁵³

Každý den se nastupuje na dvůr na nucené práce. Každý den hrozí deportace do vyhlazovacích táborů Osvětim, kde umírají statisíce lidí v plynových komorách. Štěstí má ten, kdo najde zaměstnání, jež ho částečně ochrání před transporty do Polska či ten, který se zapojí do práce v kuchyni, čímž získá větší přiděly jídla.

Od roku 1944 začíná Německo slábnout, spojenci jsou na postupu. Nacisté se snaží postupně zahlazovat stopy. Do Terezína přijíždí transporty z táborů umístěných blízko fronty. Přichází zubožení lidé, z „pochodů smrti“⁵⁴ – nejvíce z koncentračního tábora Buchenwald.

Po šesti letech dochází osmého května roku 1945 ke konci druhé světové války a osvobození tábora. Pro mnoho Židů, ale není radostný. Rodiny byly násilně odděleny, ztratili veškerý majetek, domov. Někteří se pod vlivem myšlenky sionismu snaží dostat do Izraele, aby zde našli nový domov, pro jiné se domovem stal paradoxně Terezín.

---

⁵² FALL, Susanne. *Terezín, ráj mezi lágry*. Praha: Revolver Revue, 2015, s. 13. Revolver Revue. ISBN 978-80-87037-74-4.

⁵³ FALL, Susanne. *Terezín, ráj mezi lágry*. Praha: Revolver Revue, 2015, s. 30. Revolver Revue. ISBN 978-80-87037-74-4.

⁵⁴ Tamtéž.

A) Děti v Terezíně

Transportů nejsou ušetřeny ani děti a mládež, proto je potřeba vyřešit otázku jejich výchovy a vzdělávání. Otázku se snaží vyřešit oddělení péče o děti a mládež v čele se sionistou Egonem Redlichem. Primárním cílem se stává zajistit dětem základní životní podmínky, především zázemí a hygienu. První dětské domovy, samostatné budovy neboli „heimy“⁵⁵ vznikají v létě roku 1942. Děti jsou rozděleny dle věku a pohlaví, mateřské řeči.

„Pro tyto domovy je používána německá terminologie, i když často počeštěná, a proto se hovořilo o tzv. „kinderheimech“ (dětské domovy), „jugendheimech“ (mládežnické domovy) členěných na „mädchenheimy“ a „knabenheimy“ (domovy pro dívky, respektive chlapce) a konečně o „lehrlingsheimech“ (učňovské domovy).“⁵⁶

Celkem existuje 5 budov – L 410 pro dívky od 10 do 16 let, L 417 pro stejně staré chlapce, L 414 pro rakouskou a německou mládež, L 318 a Q 609 pro děti maximálně desetileté.⁵⁷ První písmena L či Q označují ulici, ve které se budova nachází, V případě L se jedná o Lange Gasse, v případě Q o Querstrasse. Následující číslo označuje číslo domovní.

Každá místnost má svého vychovatele, každá budova vedoucího. Ti určují pravidla, opatření proti přestupkům v chování, charakter jednotlivých domovů. V jedné místnosti je na jednoho vychovatele až 30 dětí. Pokud vedoucí preferuje myšlenky komunismu, sionismu nebo skautských tradic, jsou v tomto duchu vychovávány i děti.

Výuka je přísně zakázána, přesto se však najdou osobnosti, které se i přes vidinu trestu vzděláváním dětí a mládeže ilegálně zabývají. Děti jsou jedinou nadějí na pokračování a zakládání budoucích generací. Je potřeba, aby se po skončení války jako normální lidé mohly zapojit do běžného života. Vyučování děti baví, jedná se o způsob psychického odreagování od všudypřítomné hrozby smrti, hladu, citové deprivace. Vychovatelé a pedagogové nejsou o mnoho starší než děti, které vyučují. K nejznámějším patří Egon

---

⁵⁵ Výstava „Židovské školství v českých zemích“ Synagoga Ústěk – 1.patro, elektronický panel

⁵⁶ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s.132. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁵⁷ Výstava „Židovské školství a vzdělávání v českých zemích“ Synagoga Ústěk – 1. patro, elektronický panel

Redlich, Otto Klein, pedagožka a výtvarnice Friedl Dicker-Brandeisová či Valter Eisinger.⁵⁸ K dispozici nemají ani základní učební pomůcky, mnohdy chybí tužky nebo papír. Povolena je výuka pouze tří učebních kroužků – kreslení, zpěvu a ručních prací. Učební kroužky slouží jako zástěrka pro vyučování zakázaných předmětů, čtení a psaní, literatury, zeměpisu, dějepisu, matematiky.

Hudba, zpěv, kreslení, sport jsou činnosti, které děti baví, rozvíjí, dokáží je povzbudit a motivovat. Kultura je pro vzdělávání dětí neopominutelná, proto se pro děti a mládež v jednotlivých budovách konají různorodé kulturní akce – přednášky, hudební koncerty, představení. Pod vedením Rudolfa Freudenfelda vzniká dětský pěvecký sbor. Koná se představení opery Brundibár. Vydávají se ilegální dětské časopisy.⁵⁹

B) Domov L 318

Pro německé, české i dánské či holandské děti dvou až devítileté je určen domov L 318. Děti jsou ubytovány a rozděleny do jednotlivých pokojů dle jazyka a pohlaví. Vychovatelé se snaží poskytnout, co nejlepší možnou péči. Především zajistit dostatečné hygienické podmínky, vyhovující stravu, pestrý hudební program, pro starší děti výuku.

Děti citově strádají, postrádají rodiče. Díky tomu jsou deprivovány, nemluví, odmítají stravu. Proto je potřeba kromě výše zmíněného zajistit i péči citovou, což je v počtu velkého množství dětí na jednoho vychovatele náročný úkol.

3.3 Židé v poválečné situaci po roce 1945

Druhá světová válka si vyžádala miliony životů. Konečnému „řešení židovské otázky“ padlo za oběť šest milionů evropských Židů – mužů, žen i dětí. „*Počet obětí holocaustu z řad českých a moravských Židů přesahoval 80 tisíc osob, což byly přibližně dvě třetiny předválečného stavu.*“⁶⁰ Přeživší se ve většině případů nemají kam vrátit. Někteří zůstávají na území Československa, snaží se zapadnout a neupozorňovat na sebe.

---

⁵⁸ Výstava „Židovské školství a vzdělávání v českých zemích“ Synagoga Ústěk – 1. patro, elektronický panel

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Šoa. KÁRNÝ. *Roš chodeš: věstník židovských náboženských obcí v České republice a v Slovenskej republike*. Praha: Federace židovských obcí v České republice, 1990, s. 11-12. ISSN 1210-7468.

Děti, které ztratily rodiče a skončily v koncentračním táboře, jsou posílány do ozdravoven – zámků v blízkosti Prahy. Akce „zámky“⁶¹ je organizována Přemyslem Pitterem a Olgou Fierzovou. Zde mají zapomenout na hrůzy války, získat opět důvěru k lidem a zlepšit svůj zdravotní stav. Zajištěna je odpovídající lékařská péče a vyhovující strava. Ozdravovny nejsou určeny pouze pro židovské děti. Do ozdravoven přijíždí děti i jiných národností a z internačních táborů děti německé.

Jiní se snaží využít možnosti slíbené imigrace do Palestiny. Již v předválečném období vzniká organizace pro ilegální přistěhovalectví „Mossad le Alija Bet“.⁶² Členové Mossadu sbírají po válce Židy z evropských zemí a snaží se je dopravit do Palestiny. Se členy Mossadu spolupracují italské a francouzské úřady, které otevírají hranice. Snahám Židů o imigraci do Palestiny brání Angličané, kteří vydávají kvóty povolující imigraci 1500 osob měsíčně. Uprchlíci se plaví na ilegálních lodích a snaží prolomit britskou barikádu. Jsou zatýkáni a posíláni do internačních táborů – izraelského Atlitu či kyperského Caraolu. V táborech panují špatné hygienické podmínky, chybí potraviny, léky. Členové neoficiální tajné židovské armády v Palestině, Palmachu, pronikají do uprchlických táborů. Zakládají školy, nemocnice, synagogy, staví hygienická zařízení, poskytují mládeži vojenský výcvik. Tábory jsou rozděleny do jednotlivých sekcí – české, polské, francouzské a ortodoxní. Vzniká i sekce pro děti a mládež. Jsou zde sirotci – od nejmladších kojenců po děti sedmnáctileté. Většina přežila vyhlazovací a koncentrační tábory a jiný život nezná. V sekci se nachází zděné budovy, škola, jídelna, nemocnice, hřiště. Pracují zde lékaři, ošetřovatelky, učitelé, sociální pracovníci. Kromě škol běžných existují v táboře také školy mateřské. Ošetřovatelky a učitelky se snaží dětem zajistit co nejlepší možné podmínky – vymýšlejí hry, zpívají, vyprávějí pohádky.

Ti, kteří se dostali do Palestiny, staví domy, obdělávají půdu, zakládají nemocnice, školy. Vzniká Sionistická osidlovací společnost, jsou zakládány zemědělské osady kibucy. Dochází ke změně struktury rodiny. Někteří cítí ohroženost tradiční židovské rodiny, která se uplatňovala po staletí. Ženy stejně tak jako muži začínají pracovat v zemědělství –

---

⁶¹ KOHN, Pavel. *Kolik naděje má smrt: židovské děti z poválečné akce "zámky" vzpomínají*. Brno: L. Marek, 2000. ISBN 80-862-6309-6.

⁶² URIS, Leon. *Exodus*. 2., rev. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-734-1931-9.

obdělávají půdu, vykonávají vojenskou službu. Vznikají dětské domovy – vybraní členové kolektivu v nich přes den dohlíží na děti a starají se o ně. Výchova dětí tedy nezůstává přímo v rodině, ale je doplňována výchovou v instituci. Ženy získávají rovnoprávné postavení s muži.

4 Židovská rodina

Uzavření manželství a založení rodiny jsou pro Židy dvě nejvýznamnější události života. Rodina je posvátná. Účelem manželství je budování důvěry, respektu, vzájemné pomoci a podpory, především ale plození potomků, kteří jsou považováni za boží dar. Důležitost manželství je zaznamenána v Tóře. Život bez manželství, nemůže být naplněn. V rodině se odehrává veškerý náboženský život, oslava židovských svátků. Rodina je zdrojem výchovy a vzdělání, na které judaismus velmi dbá. Členové rodiny drží pospolu a navzájem si pomáhají. Prvotně důležitá je pomoc v rodině, sekundárně širšímu okolí - přátelům, sousedům. Židovská domácnost má svá specifika. Středobodem rodinného i náboženského života je židovský stůl, symbolizující „chrámový oltář“.⁶³ Důležitá je židovská kuchyně a stravování mající svá pravidla, jež se nazývají „kašrut“.⁶⁴ Židé mohou konzumovat pouze rituálně čistá zvířata, mezi něž patří přežvýkaví sudokopytníci, ryby mající ploutve i šupiny, veškeré ptactvo vyjma dravců. Usmrcení zvířat má též svá pravidla, v judaismu je zakázáno pozřít krev. Přísně zakázána je konzumace mléčné i masité stravy zároveň. Typickým znakem židovské domácnosti je „mezuzá“.⁶⁵ Obdélníková dřevěná schránka obsahující svitek pergamenu vypsanych biblických veršů. Mezuzá je považována za symbol mravní ochrany domácnosti.

4.1 Pozice ženy matky

Uspořádání rodiny je v tradičním pojetí patriarchální. Žena je muži částečně podřízena, není však jeho majetkem. Žena má nezastupitelnou úlohu, je mužovou oporou a základem židovské rodiny. Stará se o domácnost - připravuje stravu, vychovává děti a zajišťuje rodinnou pohodu. Jejím posláním je být dobrou matkou a vychovatelkou dětí.

---

⁶³ MÁTEL, A.: Úloha rodičov v náboženskej výchove detí v židovskej rodine in Zborník prednášok z vedeckej konferencie „Špecifické aspekty edukácie človeka“ 26. októbra 2006 v Nitre, Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre RKCMBF UK, s. 179-187. [ISBN 80-88741-68-8]

⁶⁴ *Víra a rodina v životě Žida* [online]. Hospodářská a kulturní studia, 2016 [cit. 2017-01-16]. Dostupné z: http://www.hks.re/wiki1/doku.php?do=export_pdf&rev=0&id=judaismus2012

nečíslováno

⁶⁵ Tamtéž.

Jejími vlastnostmi by měly být moudrost, mravnost, poctivost a hospodárnost.⁶⁶ Jejím privilegiem a úkolem je přinést a zachovat v domácnosti židovskou atmosféru. Výchova dívek je úkolem matčíným, výchova chlapců úkolem otce. Matka je dceři učitelkou a vzorem. Dívka se po vzoru matky učí domácím pracím, manuální zručnosti, přípravě stravy. Žena je povinna dodržovat tradici nidy.⁶⁷ Musí zůstat během menstruace čistá, v tomto období a týden poté by se měla zdržet jakéhokoliv fyzického kontaktu s mužem. Po rituální koupeli zvané mikve je žena znovu očištěna.

4.2 Pozice muže otce

Otec vede první kroky v náboženském životě chlapců, povinnost později přechází na židovské školy. V tradičním pojetí je studium na škole umožněno pouze chlapcům, dívky se vzdělávají doma. Otec předává synovi své znalosti, je strážcem židovské tradice. Výchova probíhá v souladu s Tórou v prostředí domova již od útlého věku, prakticky od doby, kdy dítě začne mluvit. Mužovými vlastnostmi mají být především moudrost a spravedlivost. Děti jsou učeny poslušnosti a úctě k Bohu. Ve výuce dětí hrají důležitou roli židovské svátky či manuální práce. Úkolem otce je propojit studium Tóry se zaměstnáním, chlapci se po otcově vzoru učí řemeslu a přebírají odpovědnost za plnění úkolů. Po 5. roce života vstupují chlapci do židovské školy zvané „cheder“⁶⁸, kde se učí především základy Tóry, judaismu, židovských zvyků. Po 13. roce života přechází chlapci do vyššího stupně školy „ješivy“ s výukou Talmudu - židovského zákona a tradic.

4.3 Běh života

„Podle Talmudu se na vzniku nového života podílí tři entity: otec, matka a Bůh. Vklad každého z nich je dán předem: z otce pochází kosti, šlachy, nehty, mozek a oční bělmo,

---

⁶⁶ MÁTEL, A.: Úloha rodičov v náboženskej výchove detí v židovskej rodine in Zborník prednášok z vedeckej konferencie „Špecifické aspekty edukácie človeka“ 26. októbra 2006 v Nitre, Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre RKCMBF UK, s. 179-187. [ISBN 80-88741-68-8]

⁶⁷ *Víra a rodina v životě Žida* [online]. Hospodářská a kulturní studia, 2016 [cit. 2017-01-16]. Dostupné z: http://www.hks.re/wiki/doku.php?do=export_pdf&rev=0&id=judaismus2012
nečíslováno

⁶⁸ Výstava „Židovské školství a vzdělávání v českých zemích“ Synagoga Ústěk – 1. patro, panel č. 7

z matky kůže, svaly, vlasy, krev a oční panenky. Hospodin dává duši, rysy, zrak, sluch, řeč, chůzi, chápání a inteligenci. ‘⁶⁹

Pokud se ženino těhotenství potvrdí, následují dohady o pohlaví dítěte.

„ Způsoby určení pohlaví bývaly velmi podobné metodám praktikovaným majoritou, např. pokud těhotná žena pociťovala bolest v kříži, očekávalo se spíše narození chlapce, naopak bolest v oblasti břicha ukazovala spíše na narození dcery. ‘⁷⁰

Existují snahy, doprovázené různými rituály, snažící se ovlivnit pohlaví potomka. Upřednostňováno je narození chlapce, nositele tradice a pokračovatele rodiny. Žena je v době těhotenství opečovávána a chráněna různými ochrannými amulety se židovskými žalmy. O ženino pohodlí a duchovní ochranu se stará nejen rodina, ale také židovská obec. Po porodu podstupuje očistu zakončenou rituální koupelí a návštěvou synagogy. V případě narození chlapce, se podrobuje očistě čítající třicet tři dní, v případě narození dívky se období prodlužuje na šedesát šest dní.

Děti jsou božím darem. Rodiče je nadevše milují a nesou za ně zodpovědnost. Znakem ortodoxního židovství je typická velká rodina čítající až deset dětí. Úcta a respekt k rodičům a starším se od židovských dětí vyžaduje bez výjimek. Děti pomáhají rodičům v domácnosti a úkoly přebírají. S obdobím dětství je spojeno mnoho rituálů. Dítě je s náboženstvím spjato již od narození. U chlapce začíná náboženský život obřízkou, která se provádí do osmého dne od narození. Obřízka symbolizuje uzavření „Abrahámovy smlouvy“⁷¹, smlouvy s Bohem, jež je povinností každého Žida.

„Obřezte maso své předkožky a bude to znamení smlouvy mezi mnou a vámi. Každý muž, kterému je osm dní, ať je u vás obřezán.“ (1. Mojž. 17, 11-12)

Obřízka se provádí při obřadu v synagoze na speciálním obřízkovém dvoudílném křesle. První křeslo je určeno pro tzv. proroka „Eliáše“⁷², stanoveného Bohem, ochránce chlapce

---

⁶⁹ VESELSKÁ, Dana. *Necht' mu Bůh dá vyrůst: narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů*. Praha: Židovské muzeum v Praze, c2009, s. 13. ISBN 978-80-86889-94-8.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-859-2433-1.

⁷² Výstava „Židovské tradice a zvyky – Běh života“ Obřadní síň - Budova pražského pohřebního bratrstva – Praha Josefov, 1.patro – 3. panel vpravo

a svědka aktu obřezání. Druhé křeslo patří tzv. „sandekovi“⁷³, kmotru dítěte. Obřízku provádí osoba označující se jako „mohel“.⁷⁴ Součástí jsou požehnání a mohelova modlitba, při níž je chlapci přiděleno židovské jméno. Obřezání chlapce patří k nejdůležitějším mezníkům v životě Židů, proto se na počest chlapce koná oslava.

U dívek se obřízka neprovádí. Dívka získává hebrejské jméno při prvním šabatě, kdy je otec předvolán k předčítání z Tóry.⁷⁵ V ortodoxním židovství se uskutečňuje rituál vykoupení prvorozeného. Prvorozeného chlapce musí po obřízce od Hospodina vykoupit jeho otec.

Dalším rituálem vztahujícím se k židovskému dítěti je obřad postřížin, stříhání vlásků. Obřad je určen pouze pro tříleté chlapce, u dívek se neprovádí. Postřížinami končí raná etapa dětství. Chlapec se pomyslně odpoutává od matky a připravuje se na studium základů hebrejské abecedy a textů.

Chlapci se stávají dospělými ve třinácti letech při obřadu „Bar micva“⁷⁶, dívky ve dvanácti letech obřadem „Bat micva“.⁷⁷ Náboženská dospělost s sebou přináší povinnosti a pravidla, dospělí jedinci musí přijmout zodpovědnost za své chování a činy. Obřad bar micva, při kterém se z chlapce stává muž, se koná v synagoze. Chlapec předčítá z Tóry, po obřadu se koná hostina a chlapec je rodinou obdarován. Dívka se stává dospělou ženou při rituálu bat micva. Čtení z Tóry je dívce zakázáno, je jí ale dovolen projev na zvolené náboženské téma.

Po dosažení náboženské dospělosti je dívkám i chlapcům povoleno uzavřít manželství. Uzavření svátosti manželské je židovskou povinností a je založeno na velkém množství tradic. Manželství je uzavíráno pouze mezi příslušníky židovského náboženství či mezi těmi, kteří k judaismu konvertovali.

Před samotným svatebním obřadem je mezi snoubenci uzavřena smlouva, obsahující závazky manželů, mezi něž patří zplození potomstva a harmonické soužití. Jejím

---

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, s. 161. ISBN 80-85924-33-1.

⁷⁶ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-859-2433-1.

⁷⁷ Tamtéž.

opatrováním a uschováním je pověřena žena. Manžel při podpisu slibuje věrnost, úctu a materiální zabezpečení rodiny. Svatebnímu dnu předchází půst a rituální očista.⁷⁸ Synagoga nemusí být místem konání svatebního obřadu, podstatné je, aby oddání snoubenců proběhlo pod baldachýnem tmavomodré barvy, symbolizujícím budoucí společný domov. Samotný svatební obřad je složen ze dvou částí – zasnoubení a vlastního sňatku. Nevěsta musí být tradičně zahalena do závoje. Obřad vystřídá hostina doprovázená hudbou, tancem a zábavou. Ženich vystupuje s připraveným náboženským projevem, na jehož konci je obdarován – jedná se o cínový talíř s vyrytými nápisy a další předměty, mezi něž patří náboženské knihy. Nevěsta dostává především věci užitečné pro domácnost. Pokud je manželství nefunkční a selžou všechny možné prostředky na jeho záchranu, uznává judaismus rozvod. Pokud není v manželství počato dítě, je vina přikládána ženě. Bezdětné manželství je v judaismu nepřípustné a může být primární a podstatnou příčinou rozvodu. Děti jsou důležité, protože přejímají a následují rodinnou tradici, kterou jednou samy budou předávat dětem svým. V judaismu se setkáváme i s takzvaným „levirátním manželstvím“.⁷⁹ Pokud je mezi mužem a ženou uzavřeno manželství a muž zemře ještě předtím, než zplodil potomka, má jeho bratr právo se s jeho ovdovělou manželkou oženit. Děti zplazené z levirátního manželství jsou považovány za potomky prvního ženina manžela.

Do běhu života patří dospívání, zralost a smrt. V průběhu života je dítě v židovském národě utvrzováno, že židovské rodiny drží pospolu od narození až do smrti jedince. Že obě tyto životní události jsou součástí životního koloběhu, a smrtí se kruh života uzavírá.

4.4 Účast židovského dítěte na svátcích

Židovské svátky jsou úzce spjaty s židovským lunisolárním kalendářem. Odvíjí se od střídání ročních období, pohybu zemských těles a váže se na cyklus oběhu Měsíce v případě měsíců a sluneční cyklus (oběh Země kolem Slunce) v případě roků.⁸⁰ Židovský

---

⁷⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-859-2433-1.

⁷⁹ Výstava „Židovské tradice a zvyky“ Klausová synagoga Praha Josefov, 1.patro - vitrína č.4

⁸⁰ Výstava „Židovské tradice a zvyky – Běh života“ Obřadní síň - Budova pražského pohřebního bratrstva – Praha Josefov, přízemí – 1.panel vlevo

rok se skládá ze 12 měsíců po 29 či 30 dnech. Jednou za dva, tři roky se přidává zkrácený 13. měsíc, aby se vyrovnal rozdíl kratšího lunárního se slunečním rokem.

Rytmus každodenního života Židů je spojen s cyklem sedmi dnů. Týden začíná nedělí a končí sobotou. „*A byl večer a bylo jitro, den první.*“ Jak z uvedeného textu v Tóře vyplývá, den začíná soumrakem a soumrakem dne následujícího končí.

Svátky můžeme klasifikovat do jednotlivých kategorií. Předepsané biblické svátky dle Tóry, které můžeme dále rozštěpit na svátky poutní – Pesach, Šavuot, Sukot a vysoké – Jom Kipur, Roš Hašana. Do druhé kategorie, a to svátků historických, řadíme Chanuku a Purim. Podrobněji se budu věnovat pouze svátkům, souvisejícím a zahrnujícím děti.

A) Šabat

Šabat, Šábés neboli Sabat, i těmito přívzisky můžeme nazvat poslední den týdnu. Jedná se o svátek odpočinku, zákazu práce, modliteb a studia Tóry, ale také návštěv. V páteční podvečer, když jsou zapálena ve svícnech šabatová světla a modlitba za zdraví rodiny je pronesena ženou, oslava svátku může započít. Oslava se skládá ze tří hostin – jedna následuje po odpolední modlitbě, druhá další den ráno po modlitbě ranní a sérii zakončuje hostina mezi odpolední a večerní modlitbou. Pokrmy na hostinu, především chléb „chala“⁸¹, se připravují již s předstihem v pátek, jelikož i vaření je v době šabatu zakázáno. První odpolední šabatová liturgie „kabalat šabat“⁸² je sestavena ze žalmů a písně „Lecha dodi“⁸³, v níž se setkáváme s pomyslným sňatkem mezi ženou a mužem – Královnou Šabat a Izraelem. Šabat se zmiňuje i o židovských dětech, kdy otec každému svému dítěti žehná biblickými verši. Otec hraje důležitou roli i v žehnání šabatovým chlebům a ve svěcení šabatu nad vínem.⁸⁴ Poslední zmíněná hostina neprobíhá v domovech, nýbrž v synagogách. Každá z hostin je doprovázena zpěvem písní. Šabat končí obřadem zvaným „havdala“⁸⁵, oddělení, při kterém se zapaluje speciální čtyřknotá

---

⁸¹ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s.112-130. ISBN 80-85608-17-0.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Výstava „Židovské tradice a zvyky“ Klausová synagoga Praha Josefov , 2.patro - vitrína č.3

svíce. Držením svíce je pověřen nejmladší z přítomných chlapců. Obřad se může konat v synagoze, ale také doma.

„Kantor (nebo otec, koná -li se havdala v domácnosti) požehná víno a po něm besamin (vonné koření). Poslední požehnání se vyslovuje nad plamenem svíce. Světlo svíce připomíná první akt stvoření, Boží slova „budiž světlo!“ Muž, který provádí obřad, uchopí pohár a svíci a pronese poděkování Hospodinu za to, že odděluje svaté od všedního, světlo od tmy, a sedmý den od dnů práce.“⁸⁶

Obřadem oddělení Šabat v nedělní podvečer končí.

Jak již bylo zmíněno v kapitole o struktuře rodiny, je šabat důležitý ve spojitosti s narozením dítěte.

B) Pesach

Pesach, „Svátek překročení“ či „Svátek nekvašených chlebů“, pro mnoho židovských rodin jeden z nejdůležitějších svátků. Připadá na období mezi březnem-dubnem a netrvá více než 8 dní, oslavy probíhají však pouze dva první dny. Jedná se o připomínku historické události, pro Židy nesmírně důležitou. Židovští předkové, Izraelité, žili dlouhou dobu v zajetí a otroctví egyptského faraona, ze kterého se jim podařilo uprchnout. Traduje se, že k útěku došlo tak nečekaně a rychle, že ani těsto určené pro pečení chlebů nestihlo vykvasit. Proto je v době Pesachu zakázáno požívání jakéhokoliv kvašeného pokrmu či nápoje.

„Židé při něm slaví vysvobození Izraele z egyptského otroctví a sám název svátku souvisí s desátou egyptskou ranou, již Hospodin usmrtil vše prvorozené v zemi vzpurného faraóna. Podle Bible Bůh ušetřil, doslova „překročil“ (hebrejsky „pasach“) domy zotročených Izraelců, kteří přinesli oběť beránka a pod vedením Mojžíše opustili Egypt.“⁸⁷

V době oslav je celá rodina pohromadě. Stůl se slavnostně prostírá, zapalují se svíce a podávají různé speciální chody. Každé z jídel, které se při hostině podává, nese určitý

---

⁸⁶ Výstava „Židovské tradice a zvyky“ Klausová synagoga Praha Josefov, 2.patro - vitrína č.4

⁸⁷ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s.118. ISBN 80-85608-17-0.

význam. Nesmí chybět tři speciální nekvašené chleby „macesy“⁸⁸ symbolizující trojí společenské postavení Izraelitů, hořké byliny připomínající útlak a těžkosti otroctví, petržel či brambory jako příslib příchodu jara, mísa slané vody jako připomínka slz a potu izraelských otroků, vejce jako připomínka svátečních chrámových obětí, mísa se směsí ořechů, jablek, hroznového vína a skořice zvaná „charoset“⁸⁹, symbolizující maltu, která sloužila ke stavbě egyptských domů. Důležitou součástí hostiny je také jehněčí kost, jako připomínka oběti beránka, díky které byly při egyptské desáté ráně ušetřeny všechny prvorozené židovské děti, pohár, který se čtyřikrát dolévá vínem jako znamení čtyř božích příslibů a další pohár naplněný vínem zvěstující příchod Mesiáše.

Večeři doprovází četba z knihy příběhů a modliteb o odchodu z Egypta nesoucí název „Hagada“.⁹⁰ U večeře jsou přítomny děti. Nejmladší člen rodiny pokládá otci otázky týkající se biblického příběhu. Nejčastější otázky se vztahují k významu nekvašených chlebů, hořkých bylin. I tímto způsobem se mohou židovské děti učit o biblických událostech.

C) Sukot – Šemini aceret – Simchat Tora

Jedná se o tři sváteční období trvající celkově devět dní, které připadají na konec měsíce září a začátek října. Sváteční ráz mají především předposlední a poslední den, při kterých se konají bujaré oslavy, a nepracuje se. Prvním z období je sedmidenní „Svátek stanů“⁹¹ související se vzpomínkou na odchod Židů z Egypta a jejich mnoholeté putování na poušti a pobyt v provizorních stanech. Stan neboli „suka“⁹¹ je chýše skládající se alespoň ze tří stěn a střechy, která musí být zhotovena z rostlinných materiálů - dřevěných tyčí, větví, listů. Střecha by měla být vyrobena tak, aby skrze ni prosvítalo světlo a v noci byly vidět

---

⁸⁸ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s.112-130. ISBN 80-85608-17-0.

⁸⁹ Židovský svátek Pesach připomíná vyvedení židů z egyptského otroctví. *Rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2017 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/judaismus/_zprava/zidovsky-svatek-pesach-pripomina-vyvedeni-zidu-z-egyptskeho-otroctvi--370142

nečíslováno

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

hvězdy. Uvnitř najdeme ovoce, květiny, obrazy. Do vyrobeného přístřešku se Židé v době svátku přesouvají – bydlí v ní i přenocují.

Nejedná se pouze o zmíněný „Svátek stanů“, ale též „Svátek sklizně a vinobraní“. Svátek doprovází ranní bohoslužba, při které se mává „lulavem“, svazkem ratolestí, dolů a nahoru, dále na sever, jih, východ a západ.⁹² Svazek obsahuje tři myrtové a dvě vrbové větvičky, palmovou ratolest a cedráťový plod. Jedná se o poděkování Bohu za dary, které země člověku poskytuje. Sedmý den je zakončen sedminásobným obcházením Tóry.

Následující osmý den je pronášena modlitba „Musaf“.⁹³ Modlitba za déšť, životabudič, bez kterého by život v Zemi zaslíbené neexistoval. Devátý den ukončuje celoroční předčítání Tóry a nové opět začíná. K předčítání jsou svoláni chlapci a muži. Konají se průvody, ve kterých nechybí děti i ženy, slavnost doprovází tanec, hudba a zpěv.

D) Chanuka

Osmidenní „Svátek zasvěcení“ či „Svátek světel“ se slaví v období zimy, většinou připadá na prosinec. Chanuka odkazuje na historickou událost, 2.st.př.n.l., a to porážku vojsk syrského panovníka Antiocha IV. Ten obsadil Zemi zaslíbenou, zakazoval Židům dodržovat biblické příkazy – předčítání z Tóry či obřizku a proměnil nejsvatější židovský Chrám v pohanskou svatyni. Proti útlaku se postavili Makabejští, osvobodili hlavní město Jeruzalém, vyčistili a znovu zasvětili chrámovou půdu. Aby chrám mohl sloužit pouze jednomu Bohu, byla potřeba zapálit oheň v sedmiramenném svícnu pomocí neposkvrněného olivového oleje. V chrámu se nacházel jediný džbán oleje, který obvykle vydrží pouze na jeden den a výroba dalšího trvá více než týden. Došlo k zázraku a plamen ve svícnu vydržel hořet osm dní, tedy do doby, než byl připraven olej další.⁹⁴ Zázračnou událost si Židé připomínají zapalováním světel v osmiramenném svícnu. Svíce se zapalují den po dni, první den jedno světlo, druhý den hoří již dvě až den osmý hoří všechna světla.

---

⁹² PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s.121-123. ISBN 80-85608-17-0.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Leo Pavlát: *Chanuka je svátkem historickým i legendárním* [online]. Praha: Pražský rozhlas, 2017 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/zprava/1683117>
nečíslováno

V době Chanuky se schází celá rodina, jsou pozváni přátelé, jedí se smažená jídla – především smažené koblížky a bramboráky. Děti každý večer dostávají malý dárek. Část z nich si mají ušetřit pro dobrý účel. Dětským zvykem je hra s káčou tzv. dreidlem⁹⁵, obsahující čtyři písmena – nun, gimel, hej, šin . Písmena znamenají větu: „Nes gadol haja šam“, v překladu „Stal se tam velký zázrak.“

E) Purim

Děťmi nejoblíbenějším, nejveselejším a nejhluchnějším svátkem je „Svátek Losů“. Obvykle se slaví v měsíci březnu. Kromě konání bohoslužeb, předčítání ze starozákonní „knihy „Ester“⁹⁶ se pořádají hostiny, městem prochází karnevalový průvod masek, děti řehtají řehtačkami, hrají se divadelní hry odkazující na příběh Ester, obdarovávají se chudí a potřební, předávají se dárky přátelům.

Purim je oslavou záchrany židovského národa v době vlády perského krále Achašveroše před vezírem Hamanem. Židé byli zachráněni zásluhou perské královny, židovky Ester. Haman, jenž nenáviděl Židy, se s královým souhlasem pokusil o jejich vyhubení. Pomocí losu - „purimu“, si zvolil nejvhodnější den. Tím se stal třináctý adar. Spiknutí odhalil strýc Ester, Mordechaj. Královna se vydala ke králi bez vyzvání, což bylo trestáno smrtí. Před žádostí se tři dny postila a modlila. Ester králi prozradila, že je Židovkou, a přimluvila se za svůj lid. Její prosba byla vyslyšena a Hamán se svými následovníky popraven. Následující den, čtrnáctý adar, se však v hlavním městě Šušanu příznivci Hamána pokusili o židovský pogrom, kterému se Židé museli ubránit. Vlny násilí ustaly patnáctý adar.

V předvečer svátku Purim se Židé postí. Oslavy svátku se konají 14. adar jako připomínka vítězství nad Hamánem.

„Středem purimové bohoslužby je ráno i večer četba svitku s textem knihy Ester. Tento zvláštní svitek stočený pouze do postupně odvíjené ruličky bývá na rozdíl od jiných

---

⁹⁵ Židovský svátek Pesach připomíná vyvedení židů z egyptského otroctví. *Rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2017 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/judaismus/_zprava/zidovsky-svatek-pesach-pripomina-vyvedeni-zidu-z-egyptskeho-otroctvi--370142

⁹⁶ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s.112-130. ISBN 80-85608-17-0.

*hebrejských biblických knih bohatě ilustrován. Kdykoliv se při předčítání ozve jméno krutého Hamana, okamžitě je přehluší křik dětí a rachot řehtaček.*⁹⁷

---

⁹⁷ PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKLOVÁ, Alexandr PUTÍK a Jiří FIEDLER. *Židé-dějiny a kultura*. 2. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997, s.124. ISBN 80-85608-17-0.

5 Vzpomínky pamětníků

Vzhledem k ročníkům narození tehdejších dětí je zřejmé, že je prakticky nemožné s nimi vést pamětnické rozhovory. Proto jsem se uchýlila k analýze literárních děl, která mi byla doporučena, z nichž jsem vybrala čtyři následující: Hrací hodiny, Kolik naděje má smrt, Deník Věry Kohnové, Perličky dětství. Výběr těchto děl a autorů nebyl náhodný, každé dílo reprezentuje jinou situaci dítěte, což se odráží v jednotlivých charakteristikách děl. Představuji zde čtyři různé pohledy – jeden popisující dětství bez odkazu na válečné období, další popisuje především válečné období a emigraci do Palestiny, jiný představuje život ve válečném období a končí ve vyhlašovacím táboře a poslední seznamuje se situací dětí poslaných během války do Anglie.

Bohužel přes výraznou snahu všech pracovníků archivu i muzea se nepodařilo nalézt texty, které by autenticky popisovaly vzpomínky na předškolní dětství. Zaznamenané vzpomínky pokrývají až povinnou školní docházku a mladší školní věk.

Skutečnost, že není téměř zachyceno respondenty předškolní období, lze vyložit tím, že dětství uvnitř rodiny nebylo nijak specifické. Děti s matkou, eventuálně pomocnicí v domácnosti, trávily čas běžným způsobem. Ani ve vzpomínkách účastníků se chvíle raného dětství nejevily nijak výjimečně, proto se v dětské paměti nezafixovaly.

Zmínky o systematické výchově v předškolních zařízeních jsem našla pouze okrajově. Co se týče školní docházky, navštěvují židovské děti školy židovské či obecné české/německé. Rodiny se liší stylem výchovy, přístupem k židovským tradicím, počtem dětí. Situaci narušuje druhá světová válka. Židovská rodina je historicky daným modelem, který je pro židovskou komunitu nepřekročitelný. Ke změnám struktury rodiny dochází po druhé světové válce, především kvůli emigraci.

5.1 Literární vzpomínky

a) autor: Viktor Fischl – prozaik, básník, překladatel

název: Hrací hodiny

období: 20. léta 20. století

V knize *Hrací hodiny* popisuje autor své vzpomínky na dětství strávené v první polovině 20. století ve východních Čechách. Své dětství popisuje jako harmonické až idylické. Autor vyrůstá v domě s matkou, otcem a pomocnicí v domácnosti.

Maminka se stará o domácnost – vaří, šije či uklízí. Je popisována jako vyrovnaná osoba, která má jedinečnou schopnost uklidňovat konflikty.

„Maminčiny ruce vždycky něco dělaly. I v nejchvatnějších pohybech však zůstávaly plné klidu. A plné krávy. Nejkrásnější byly ovšem tehdy, když ležely na mé hlavě a hladily mne po vlasech.“⁹⁸

S tatínkem autor objevuje a prožívá různá dobrodružství. Otec je popisován jako člověk, který neustále něco vymýšlí a u ničeho dlouho nevydrží. Jsou pro něj typická různá údobí, ve kterých vyrábí draky, sbírá známky, motýly, kameny, hraje fotbal, zajímá se o astrologii. Autor popisuje své dospívání, mluví o první lásce, začíná chápat, o čem si vyprávějí dospělí. Jedná se o vzpomínky na školní věk (okrajově se zmiňuje o školní docházce), které pokračují až do dospělosti. Vzpomínky na mladší věk se v knize neobjevují.

„S tatínkem jsem si hrál nejraději. Měl jsem dost kamarádů. V létě jsem chodil s kluky z mé třídy na plovárnu, v zimě s partou z naší ulice na kluziště, někdy jsem hrál kopanou s jedněmi, jindy jsme vymýšleli vynálezy s druhými, ale se všemi dohromady a s žádným zvlášť jsem si nehrál tak rád jako s tatínkem. S ním se totiž každá vycházka do lesa za městem měnila v dobrodružné bloudění džunglí, a když se mnou šel sáňkovat, byla to pokaždé výprava na severní pól.“⁹⁹

Autor seznamuje čtenáře s běžným maloměstským životem. Jsou zde vylíčeny události, které se v městečku dějí, ať už se jedná o banální aféry či tragické události, sebevraždu autorova strýce nebo bankrot otcovy firmy.

---

⁹⁸ FISCHL, Viktor. *Hrací hodiny*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1996, s. 14. ISBN 80-7108-119-1.

⁹⁹ Tamtéž.

V souvislosti s rodinným životem se nezmiňuje o židovských tradicích či rituálech, které by se dodržovaly. Rodina je finančně zabezpečována otcem, avšak matka rozhoduje o chodu domácnosti a činí důležitá rozhodnutí. Život jeho rodiny se neliší od života nežidovských rodin. Na dětství a rodiče vzpomíná autor s láskou a pokorou.

„Měli jsme doma hrací hodiny. Když odbily plnou hodinu, hrály vždy starý menuet a panáček s bílým copem a panenka s krinolínou k tomu tančili. Byli-li právě oba v pokoji, kde hodiny stály na pianinu, nechal otec všeho a šel maminku políbit. Někdy se před ní také dvorně uklonil, maminka odložila šití a pak i oni tančili ke stříbrným zvukům menuetu.“¹⁰⁰

„Potom vím, že právě to je nejkrásnější ze všech krásných chvil, za ni dám všechno zlato, všechny metály, všechny vavříny, a bude-li třeba, přiložím na váhu i poslední dech. Napřed se však ještě roztančím k té písni i já, se světem v náručí.“¹⁰¹

b) autor: Pavel Kohn – publicista, redaktor

název: Kolik naděje má smrt

období: druhá třetina 20. století

Kniha se skládá ze souboru 24 medailonů, které zachycují svědectví a osobní vzpomínky židovských občanů z východní a střední Evropy. Ve svých vzpomínkách se vrací ke svému dětství, vyprávějí o životě v koncentračních táborech, o konci války, osvobození a hledání domova. Setkáváme se s popisem předválečné politické situace, společenskými poměry a vlnou antisemitismu. Osudy lidí jsou propojeny touhou návratu do Izraele či poválečnou léčbou v československých ozdravovnách Přemysla Pittera.

Na začátku každého vyprávění je zmínka o dětství. Pamětníci vyrůstali v rodinách s několika dalšími sourozenci, někteří však rodiče nikdy nepoznali a vyrůstali v ústavech pro sirotky. Počet potomků v rodině byl různorodý, některé rodiny měly děti pouze dvě,

---

¹⁰⁰ FISCHL, Viktor. *Hrací hodiny*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1996, s.1. ISBN 80-7108-119-1.

¹⁰¹ FISCHL, Viktor. *Hrací hodiny*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1996, s. 129. ISBN 80-7108-119-1.

některé až sedm. Židovské rodiny vlastnily velké podniky, továrny, obchody – s látkami, botami, kožešinami, papírem, smíšeným zbožím.

Dodržování náboženských tradic se lišilo, záleželo na tom, jak ortodoxní rodina byla. Zvyky a tradice byly dodržovány spíše v rodinách žijících na venkově. V některých vyprávěních se objevují vzpomínky na ranou výuku hebrejštiny a docházku do židovské obecné školy, návštěvu synagog, košer stravu, sobotní zákaz práce a židovské svátky. V opozici stojí vzpomínky pamětníků, kteří židovské tradice nedodržovali a navštěvovali běžné obecné školy – české i německé. Jednalo se většinou o děti ze „smíšených manželství“, kdy jeden z rodičů nebyl židovského vyznání. Pamětníci se shodují na tom, že jako děti pociťovaly od některých nežidovských spolužáků nenávist – jednalo se o slovní potyčky, bití, braní věcí. Společnou vzpomínkou je vyloučení židovských dětí z protektorátních škol, výuka v soukromých vyučovacích kroužcích či návštěva obecné židovské školy na Praze 5.

Pamětníci vzpomínají na protižidovské zákony a transporty do koncentračních táborů. Z příběhu vyplývá, že většina dětí, které přežily válku, se odstěhovala do Izraele hledat nový domov.

c) autor: Věra Kohnová

název: Deník Věry Kohnové

období: předválečné období – II. světová válka

Jedná se o autobiografický deník dvanáctileté české židovské dívky Věry Kohnové. Ve svém deníku popisuje každodenní zážitky ze života. Vypráví o škole, schůzkách s kamarádkami, o prvních láskách.

„Už máme zase čtyři dni volno. Mám z toho moc velkou radost, protože už mě škola přestává bavit. Každý den strávím teď stejně. Chodím s Jirkou a obvykle taky s Irenou ven. Dnes je hrozná zima, že se ani nedá chodit venku. Já mám ale přesto pořád

podkolenky. Nosím je ráda a budu vzteklá, když si budu konečně muset vzít dlouhé punčochy. ¹⁰²

Zmiňuje se o dodržování židovských zvyků, navštěvování synagogy, která pro ni neznamena pouze místo pro náboženské účely, ale také místo setkávání se svými známými a přáteli.

„Sláva! Škola bude až v pondělí. Jsem teď celý den na obci. Bud' roznáším (to chodí se mnou vždycky Jindra Weiss) nebo chodím vyřizovat různé vzkazy, někdy také dělám vrátného. Každého člověka, který jde na obec, chytnu a zeptám se, co chce. ¹⁰³

Účastní se akcí připravovaných židovskou náboženskou obcí – sbírek pro chudé, různých představení, koncertů. Vypráví o pospolitosti židovské komunity, větší provázanosti a spolupráci.

Autorka nevnímá protižidovské nálady, prožívá běžné dospívání, o politické situaci není informována a nezajímá se o ni. Jednoho dne dostává list s předvoláním k transportu. Autorka v deníku naivně popisuje, že transport vnímá vcelku pozitivně, těší se, že s ní pojedou její přátelé. Předvoláním k transportu je deník ukončen. Autorka umírá ve vyhlazovacím táboře.

„Neděle už se bohužel blíží. U nás je pořád smutno. Musíme se všichni balit. Včera jsem si nechala ostříhat vlasy. Měla jsem velmi dlouhé vlasy až do polovic zad, svázané vzadu dvěma stužkami. Teď je mám krátké. Také jsem se včera nechala fotografovat. Fotografie už prej budou zejtra.

---

¹⁰² KOHNOVÁ, Věra. *Deník Věry Kohnové: The diary of Věra Kohnová = Das Tagebuch der Věra Kohnová*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006, s. 104. ISBN 80-86057-40-2.

¹⁰³ KOHNOVÁ, Věra. *Deník Věry Kohnové: The diary of Věra Kohnová = Das Tagebuch der Věra Kohnová*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006, s. 118. ISBN 80-86057-40-2.

Pro Pána Boha, já už jsem na konci deníku. No, už bez toho nemůžu moc psát. Už jsme tu jenom zítra a pozítří a pak – kdo ví, co bude pak. Dneska už odjel první transport ze Sokolovny. Popozejtří nastoupíme my jeho místo. Jak se mi bude po tobě, deníčku, stejskat!

S Bohem můj deníčku!

S Bohem! ¹⁰⁴

d) autor: Věra Gissingová

název: Perličky dětství

období: předválečné – válečné – poválečné

Jedná se o autobiografickou knihu Věry Gissingové vzpomínající na své dětství, které bylo přerušeno druhou světovou válkou. Autorka patřila k dětem, které se pomocí záchranných transportů Nicolase Wintona dostaly do Velké Británie, kde v bezpečí přežily.

Vzpomíná na dobu, kdy jako devítiletá dívka prožívá běžný život. Jezdí na tábory, chodí do školy. Je nabádána k tomu, aby si vážila českého jazyka, vlasti a nově nabyté svobody. Přátelí se s nežidovskými dětmi, její nejlepší přítelkyní je křesťanská dívka.

„Nejšťastnější jsem byla, když se našich rodinných výletů směla zúčastnit Marta. Marta byla moje spolužačka, moje nejlepší kamarádka, „můj stín“, jak jí říkala maminka. U nás doma byla pečená vařená. Její otec byl místní švec a celá rodina bydlela v jednom velkém pokoji nad jeho dílnou. Pokaždé, když jsem je navštívila, obdivovala jsem obrovskou postel, ve které spali všichni tři, a která zaplnila téměř celý pokoj.“ ¹⁰⁵

Jako dítě nástup nacismu k moci nevnímá. Aby byla chráněna, přijímá křesťanskou víru. Autorka popisuje běh událostí – okupaci Československa a rozhodnutí rodičů o jejím odjezdu do Anglie.

---

¹⁰⁴ KOHNOVÁ, Věra. *Deník Věry Kohnové: The diary of Věra Kohnová = Das Tagebuch der Věra Kohnová*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006, s. 196. ISBN 80-86057-40-2.

¹⁰⁵ GISSINGOVÁ, Věra. *Perličky dětství*. Vyd. 2. Praha: Winton Train, 2009, s. 32. ISBN 978-80-86515-93-9.

„V té době se již na politickém nebi stahovala těžká mračna. Byla jsem moc malá, abych se bála takových slov jako „nacismus“, „invaze“, „antisemitismus, „Hitler“ – ale znepokojoval mě pohled na často zasmušilé obličeje mých rodičů, které nesly stopy úzkostných obav, cítila jsem, jak se na náš dům pomalu snáší tíseň.“¹⁰⁶

Autorka vypráví, jak opouští rodinu a vydává se na cestu spolu se sestrou.

„Rozloučila jsem se se školou, s ředitelem, se svou učitelkou a většinou mých spolužáků. Cítila jsem velké vzrušení a připadala jsem si nesmírně důležitá. Pokud jsem věděla, nikdo z našeho městečka v Anglii nebyl, což ze mě dělalo místní hvězdu. Každopádně jsem byla přesvědčená, že se brzy vrátím domů...“¹⁰⁷

Při příjezdu do Anglie je od sestry oddělena a dostává se do pěstounské rodiny. Snaží se psát dopisy rodičům do Československa; sestře. Začíná se učit anglický jazyk.

Během války ztrácí své rodiče i prarodiče. Po válce se vrací z Anglie zpět do Československa, kde nachází nový domov u své tety. Kvůli protizidovským náladám se však opět vrací do Anglie, kde zůstává.

„Snažila jsem se minulostí nezabývat, nemyslet na tragédii své rodiny, soustředila jsem se spíše na to, abych si zařídila nový život, abych se s ním vyrovnala. Tušila jsem, že budu muset zdolat mnohé překážky. Ta první mě čekala hned několik dnů po mém návratu. Začínal školní rok a já si musela zvyknout na novou školu. Do maturity mi zbývaly ještě dva roky a já věřila, že se vzděláním, které jsem získala v Británii, udělám maturitu v novém gymnáziu poměrně snadno. Přesto jsem byla dost nervózní, když jsem poprvé vstoupila do své nové třídy. Moje nervozita ještě vzrostla, když jsem viděla, že si mě spolužáci prohlíží s neskrytým zájmem, ne zrovna přátelskou zvědavostí.“

---

¹⁰⁶ GISSINGOVÁ, Věra. *Perličky dětství*. Vyd. 2. Praha: Winton Train, 2009, s. 35. ISBN 978-80-86515-93-9.

¹⁰⁷ GISSINGOVÁ, Věra. *Perličky dětství*. Vyd. 2. Praha: Winton Train, 2009, s. 45. ISBN 978-80-86515-93-9.

Byli jsme ale rozčarování a zklamání, že ani učitelé se k nám nechovali lépe. Někteří byli přátelští a hodní, ostatní velmi rezervovaní a lhostejní. Zpracování antisemitskou propagandou se nehodlali nějak zvlášť namáhat, aby nějakému židovskému dítěti usnadnili návrat do vlastní země, aby mu dali pocit, že je zase doma, přestože věděli, že jsme svoje domovy ztratili a všichni jsme sirotci. ¹⁰⁸

Autorka přináší další pohled na situaci dítěte. Zprvu prožívá bezstarostné dětství, schází se s nežidovskými přáteli, dochází do české školy. Situace se mění s příchodem německých vojsk na území Československa. Po skončení války zůstává v Anglii, jelikož ztratila rodinu, přebírá tamní kulturu, jazyk a usazuje se.

5.2 Autentické vzpomínky

Autentické vzpomínky jsou dalším zdrojem dohledávání střípků, které nám pomohou poodhalit charakteristiku židovského předškolního dětství. Vzpomínky byly čerpány z přepisů rozhovorů s pamětníky, které mi byly poskytnuty židovským muzeem. Rozhovory podávají svědectví primárně o holocaustu skrze ústa těch, kteří přežili. Zmínky o raném dětství se v rozhovorech vyskytují pouze okrajově a velmi obecně.

Přeživší pamětníci se ve vzpomínkách na svůj předchozí život nechtěli vracet. Byli-li schopní vzpomínek, vzpomínání na holocaust jako svědectví pro budoucí generace bylo ve většině případů natolik traumatizující, že ho uzavřeli v sobě a neotevírali ho svým dětem. Vzpomínky na rané dětství byly vytěsňeny a nahrazeny vzpomínkami na hrůzy vyhlazovacích táborů.

Vycházela jsem celkem ze třinácti rozhovorů anonymních pamětníků, žen i mužů, které jsem strukturovala do tabulky. Sledovala jsem jakékoliv zmínky vztahující se k dětství – dodržování tradic v rodině, počet sourozenců, život na venkově či ve městě, informace o rodičích, zmínky o předškolním i školním vzdělávání.

---

¹⁰⁸ GISSINGOVÁ, Věra. *Perličky dětství*. Vyd. 2. Praha: Winton Train, 2009, s.171-172. ISBN 978-80-86515-93-9.

Tabulka 1-Autentické vzpomínky

Jméno / pohlaví	Rok narození	Dodržování židovských tradic v rodině	Počet sourozenců	Místo narození	Povolání rodičů Matka / Otec	Vzpomínky na předškolní věk/mladší školní věk
J.V. muž	1926	NE Odmítavý vztah rodiny k ortodoxii, ve které byl vychováván	1 (sestra)	Praha - Smíchov	v domácnosti / právník	Obecná škola + výuka náboženství v sobotu
M.F. žena	1909	NE Asimilovaná česká rodina	2 (sestra, bratr)	Česká Lípa	v domácnosti /obchodník	Základní škola
F.L. muž	1911	ANO Čeští Židé, ne košer strava, ale svěcení svátků	1 (sestra)	Praha - Josefovská ulice	výroba ozdobných květin a per /obchodník	Český učitelský ústav
M.H. muž	1929	Není zmínka	5 (bratři)	Nový Jičín	neznámo /továrník	Česká obecná škola
E.H. žena	1907	ANO Ne košer strava, ale svěcení svátků	2 (bratři)	Jihlava	v domácnosti/ klempíř	Česká/německá obecná/měšťanská škola
E.M. žena	1931	Slavení některých židovských + křesťanských svátků	1 (sestra)	Plzeň	v domácnosti/ továrník	Česká obecná škola do 3.třídy v Plzni Jungmannově ulici, poté výuka v kroužcích
R.S. žena	1924	NE Asimilování němečtí Židé	Žádní	Teplice	neznámo/rozvod pamětnice vychovávána matkou, babičkou	Německá obecná škola
I.D. žena	1914	Slavení některých židovských + křesťanských svátků	9	Praha	půjčovna masek /výroba drátěných ramínek na šaty	Česká základní škola
J.W. žena	1923	NE Asimilování Čeští Židé	1 (sestra)	Praha	učitelka francouzštiny/ úředník	Obecná česká škola

M.K. žena	1916	ANO Ortodoxní rodina – slavení židovských svátků, košer strava	4	Liptovský sv. Mikuláš	pomoc v obchodě/ maloobchodník	Základní židovská škola
J.M. muž	1939	neznámo	1 (bratr)	Praha	neznámo	Česká základní škola po válce
R.K. žena	1923	NE Pouze dodržování některých židovských svátků	Žádní	Dolní Kounice	spolumajitelé kamenolomu v Dolních Kounicích	Německá obecná škola
R.W. žena	1942	neznámo	2	Praha	neznámo	neznámo

Pamětník č. 1:

Pamětník č. 1 vyrůstal v rodině, kde se židovské tradice a zvyky nedodržovaly. Důvodem byl odmítavý přístup jeho otce k ortodoxii. O raném dětství se nezmiňuje. Z období dospívání mu utkvěly ve vzpomínkách obavy jeho rodičů z nastupující války. Pamětník ve 13 letech emigroval do Švédska.

„Nezažil jsem třeba, že bychom jako židé museli sedět v jiné lavici, to neexistovalo. Nezažil jsem jediný slovní ani jiný sebeznákovější projev antisemitismu ať ze strany učitelů nebo spolužáků. Pamatuju si jenom, že už jsem nemohl chodit do biografu, protože tam byla cedule, že tam židi nesmějí a od táty jsem věděl, že něco podobného je s kavárnami, že židi mohou jenom do některých kaváren. Ještě bych měl říct, že si pamatuji na strašně vážné rozhovory a diskuse mezi otcem a sestrou, když se rozhodovala k alijá, čili k odjezdu do Palestiny, to bylo ještě předtím než odjela na hachšará v Krnově. Odjezd na hachšará znamenal pevné, definitivní rozhodnutí odjet do Palestiny a pamatuji se, že se jí to táta snažil rozmluvit, ale ona trvala na svém, tak ji potom dal souhlas, respektoval její názor. Když odjela sestra, tak se do středu pozornosti dostala moje emigrace. Pokud jde o rodiče, pamatuji si jenom tolik, že otec se musel zřejmě velmi usilovně zabývat myšlenkou nebo šancemi emigrace do jižní Ameriky.“

Pamětnice č. 2:

Pamětnice č. 2 pocházela ze židovské asimilované rodiny, židovské svátky a tradice se v rodině nesvětily. Ve svých vzpomínkách se zmiňuje především o nástupu II. světové války – deportaci roku 1942 s dcerou a manželem do Terezína.

Pamětník č. 3:

Pamětník č. 3 pocházel z města Prahy. V rodině se židovské svátky světily, košer strava však dodržována nebyla. Ve svých vzpomínkách se vrací k období studia architektury na vysoké škole. Další vzpomínky se týkají vzrůstajícího antisemitismu a následné deportace jeho rodiny do Terezína.

„Antisemitismus byla věc, se kterou jsem se setkával od svého mládí. I ve školách, ale ne tak citelně, že by mě mlátili nebo něco takového, nebo pronásledovali, ale občas nějaká nadávka padla a nějaké nepříjemnosti drobnějšího druhu byly. Uvědomoval jsem si, že je řada lidí, kteří židy nemají rádi. Uvědomoval jsem si to vlastně velice vlažně. Až teprve, když se vynořila hrůza nacismu, tak ten antisemitismus dostal agresivní formu a začal se stávat pro židovské rodiny, tedy i pro naše rodiny, vážným nebezpečím.“

Pamětník č. 4:

Osud 4. pamětníka mne velmi zaujal. Jednalo se o muže, který pocházel z vícečetné rodiny. Vztah k otci popisuje pouze v superlativech, mělo se jednat o inteligentního muže. Matku vnímá jinak.

„Maminka vždycky s tatínkem dobře spolupracovala, radila se s ním a najednou ve 30. letech začala uvažovat a jednat na vlastní pěst. Ve srovnání s otcem nebyla maminka žádný velikán. Nerozuměla politice, ideologii, ale byla to velice dobrá žena. Já ji vidím ze dvou pohledů: z jednoho pohledu jako dobrou a milující matku a z druhého pohledu jako hloupou ženu.“

Zázemí rodiny bylo zámožné, a proto měla rodina možnost skoupit množství pozemků v Izraeli a emigrovat, k čemuž však nedošlo. Další možností byla emigrace do Anglie, která však též nebyla uskutečněna.

„Můj bratr Mortche, to byl čtvrtý syn, už v 38. roce odjel do Palestiny s jugendalijs (emigrace mládeže). Bratr Miluš byl jen o tři roky starší než já a já jsem byl dítě. Tatínek odjel v únoru 1939 do Anglie a zůstal tam, válku přežil v Anglii. My už jsme poslali do Anglie lift s nábytkem a se všemi věcmi, tatínek nám poslal víza a měli jsme si jen obstarat pasy a odjet. Ale maminka udělala hroznou chybu. V srpnu 1939 jsme si nejeli do Prahy pro víza a maminka si myslela, že pojedeme po svátcích. Ale po svátcích už byla válka a do Anglie už se odjet nedalo. Já už sedm let pracuji na knize o naší rodině a snažím se porozumět a pochopit, proč maminka udělala tuhle chybu, která nebyla jediná, kterou udělala. Maminčin osud, to je jako řecké drama. Dnes je to právě padesát let, co zahynula, co ji zabili. Představte si, co asi cítila žena, která měla šest dětí a tři z nich přivedla

do Osvětimi. A přitom měla možnost úplně volně, legálně vyjet a přežít život bez toho otroctví.‘‘

Pamětnice č. 5:

Pamětnice se narodila roku 1907 v Jihlavě. Matka byla Češka, otec pocházel z Rakouska, v rodině se mluvilo česky i německy. Židovské svátky se v rodině dodržovaly, košer strava ne. Pamětnice vzpomíná na školní docházku – zprvu německé, poté české školy. Zmiňuje se, že maminka byla často nemocná, proto od útlého věku musela převzít starost o domácnost. Pamětnice vzpomíná na rodinný život více, než tomu bylo u předchozích pamětníků.

„Svátky jsme drželi, Vánoce u nás neexistovaly. My jsme drželi Chanuka, to jsme rozsvítili svíčky, to jsme drželi. Šabes taky. Já jsem chodila do kostela, v pátek večer a v sobotu dopoledne jsem chodila, jelikož jsem byla doma, do kostela. Košer domácnost jsme nevedli. Ale maminka krmila husy, tak to jsme měli pořád husí sádlo.

A.H.: Jedli jste vepřové? E.H.: Dědečka jsem měla, tomu bylo devadesát let, když zemřel, tomu to bylo jedno. Ten, když mu maminka říkala, že to je masné, říkal: "Žofínko, dej mi to, já to budu jíst." nejtlustší maso jedl. My jsme vařili všechno možné. Moje maminka byla moc dobrá česká kuchařka. Od ní jsem se naučila vařit. A taky dneska si tady vařím.‘‘

Pamětnice č. 6:

Pamětnice se narodila v Plzni roku 1931. V rodině se svítily židovské i křesťanské svátky. Své dětství popisuje jako harmonické až do doby, než byla i se svou rodinou deportována do Terezína.

„Když se někdy hovoří o tom, že židi mají smysl pro rodinu a že jsou tzv. familienmenschové, tak já tedy opravdu jsem to ve svém dětství poznala a bylo to moc krásné. Říkám si, že to je taková kompenzace za to, co jsem vlastně prožila potom, po odchodu do Terezína, že ta vzpomínka na to dětství není ničím zkalená. To opravdu...možná, že si to člověk časem ještě trochu víc idealizoval, ale dětství jsem měla moc hezké.‘‘

Zmiňuje se o své nejlepší kamarádce, docházce do školy. Taktéž vzpomíná na některé nepříjemné rasisticky motivované zážitky. Další vzpomínky se týkají až života v ghettu Terezín.

„Třeba měla jsem kamarádku Haničku Glásrovou, která šla do plynu, která se nevrátila a za tou jsem chodila na návštěvu z takového kopečka, kde byla YMCA v Plzni a jednou, když jsem za ní šla s tou hvězdou, tak mě přepadli tři vlajkaři a namlátili mně a sprostě mi nadávali, že jsem židovka. Já jsem to tenkrát vůbec nemohla pochopit, ale fyzicky mě nezmrzčili, jenom mi nabančili a smáli se mi a pak mě shodili z toho kopce dolů a byla jsem celá zablácená, když jsem přišla za tou Haničkou Glásrovou. Taky jsem jednou přišla do cukrárny, kam jsme v dobách, kdy naše rodina byla vážená, často chodívali a v té době, kdy jsem tam přišla s hvězdičkou, tak paní cukrářka mi řekla, že židovkám neprodává zmrzlinu, tak to byl takový druhý šok, který si pamatuji.“

Pamětnice č. 7

Pamětnice se narodila roku 1924 ve městě Teplice. V rodině se mluvilo pouze německy, jednalo se o asimilovanou židovskou rodinu. Pamětnice vyrůstala pouze s matkou a babičkou. Po matčině smrti odešla do Prahy, kde žila krátkou chvíli u své tety, která však na začátku války emigrovala do Švýcarska. Zajímavá je zmínka o její práci v židovském sirotčinci na Vinohradech. Roku 1942 byla se svým manželem transportována do Terezína. V Terezíně pracovala v jednom z dětských domovů. Tento rozhovor je živým svědectvím o poměrech, které v dětských domovech v Terezíně panovaly.

„V Terezíně jsem pracovala jako vychovatelka v L 408. Nebo to bylo v L 410 nebo L 414? Myslím, že to bylo L 408, ale to opravdu nevím přesně. U malých dětí, byly tam děti mezi pátým a dvanáctým rokem. Větší děti byly v L 410 a v L 414 byly německé děti. Mně bylo osmnáct, tak mě poslali k malým dětem. K německým dětem. V dětském domově bylo třicet, čtyřicet dětí, které tam bydlely. Nebylo to lehké. Dneska bych to nedělala. Tehdy jsme to vzaly na sebe, poněvadž to může dělat jenom mladý člověk. Byly tam ještě nějaké ženy, které děti učily, ale vychovatelky jsme byly jen dvě. Začátkem roku 1943 mě vzaly pryč, že musím převzít novou skupinu a dali mi tam ještě dvě děvčata. Přivezli děti z Německa, byly to děti mezi pěti a šesti roky, které viděly, jak jim pověsili rodiče. Byly to děti — já nevím,

jak to mám říct, to se vůbec nedá povídat. Jejich maminky většinou žily, jenom otce pověsili nebo zastřelili, a to viděly. Byly nějakou dobu zavřené v nějaké škole a potom je poslali do Terezína. Bylo tam asi třicet osm dětí a nechali mě s nimi. Byly jsme tři děvčata. Ty děti skoro nemluvily. Maminky, které žily, přišly vždycky večer. Hrály jsme různé hry, učit jsme nesměli, jenom zpívat a kreslit. Ale byla to příšerná věc, ještě dnes vlastně nevím, jak jsme to mohly dělat. Děti se potom trošinku zklidnily, ale bály se, s nikým nemluvily, nejedly, bylo to příšerné. Měly vši a byly... To se nedá vůbec povídat. Trvalo asi čtyři měsíce, než se zase trošičku staly dětmi. To nebyly děti, to bylo něco, co se nedá vůbec vysvětlit. ‘‘

Pamětník č. 8:

Pamětník č. 8 se narodil do židovské rodiny v Praze. Matka provozovala půjčovnu divadelních masek, otec vyráběl drátěná ramínka. Rodina nebyla ortodoxní, dodržovaly se některé židovské i křesťanské svátky. Jiné zmínky o rodině v rozhovoru uvedeny nebyly.

Pamětnice č. 9:

Pamětnice č. 9 pocházela ze židovské rodiny, která však zvyky a tradice judaismu nedodržovala.

„Jinak jsme nedržely žádné svátky, měli jsme Vánoce se stromečkem, Velikonoce s barevnými vajíčky, čili žili jsme jako všechny ostatní české rodiny. Ve škole ani nikde jinde jsem se prakticky nesetkala s projevy antisemitismu, jediné když jsme chodili z náboženství, tak na nás kluci pokřikovali žid'ata, ale bylo to takové opravdu dětské pokřikování, jako se křičí třeba zrzouni a podobně. Jinak jsem nikdy žádné problémy neměla a ani jsem si nějak neuvědomovala, že bychom byli něco zvláštního. ‘‘

Roku 1942 byla deportována do Terezína a poté do vyhlazovacího Tábora v Osvětimi, kde pracovala jako dětská ošetřovatelka.

„V Osvětimi jsem se přihlásila jako ošetřovatelka k dětem. Ještě v rodinném táboře. Měla jsem na starosti asi patnáct dětí předškolního věku, protože pro školní děti tam existovala škola. Chodily do školy vysloveně, učily se tam ty děti, a vůbec to bylo takové

nepochopitelné. Děti dostávaly přídavky, mléko, občas puding, a pak šly všechny do plynu. Já jsem byla s dětmi na normálním bloku. Mámy chodily většinou něco dělat, ani přesně nevím, co tam kdo dělal, a my jsme si s nimi hrály, učily jsme se písničky, básničky, a dokonce jsme směly za blok. Jenže to bylo takové prostranství možná čtyři, možná pět metrů od drátů, a bylo opravdu umění děti udržet, aby se těch drátů nedotkly, i když ty děti byly nesmírně ukázněné, na svůj věk velice vyspělé, měly už leccos za sebou. My jsme nechodily na apely, děti seděly na komíně, a opravdu tak trpělivě, ukázněně tam seděly. Ale když měly možnost si hrát a povídat, tak byly veselé jako všechny ostatní děti. ‘‘

Pamětnice č. 10:

Jedinou autentickou zmínkou o situaci na Moravě je rozhovor s touto pamětnicí. V rodině se mluvilo maďarsky, slovensky i německy. Pamětnice vzpomíná, že maďarsky mluvili rodiče pouze tehdy, když nechtěli, aby jim bylo rozuměno. Rodina byla striktně ortodoxní. Pamětnice navštěvovala pouze židovské školy, které navštěvovaly jen děti ze židovských rodin. Vzpomíná na výuku hebrejštiny, biblické historie č srbochorvatštiny.

„My jsme byly velice ortodoxně vychovávány. Skutečně přesně, mléčné oddělené od masného, doba, která byla nutná mezi mléčným a masným pokrmem, nesmělo se to plést, všechno nádobí bylo zvláštní atd. To bylo přísně zachováno. A nejen to, u nás se nesmělo o šábese zapnout elektrické světlo. I to bylo považováno za práci. Šábese byl den klidu. Měli jsme malou služičku z vesnice pro tyto účely. Ona přinášela o šábese z blízké pekárny horký šoulet, který jsme odnesli v pátek odpoledne do horké ještě, ale vypnuté pece židovského pekaře. Když už jsme byli na gymnáziu, tak nám odnášela knížky, protože ani to nebylo dovoleno, abychom nosili knížky, i to bylo považováno za práci. Tehdy se v sobotu chodilo do školy. Jenomže my jsme se za to tak styděli, že když jsme zašli za roh ulice a už na nás rodiče neviděli, tak jsme ty knížky samozřejmě sebrali a utíkali do školy. ‘‘

Roku 1939 odjela do Anglie jako au pair. V Anglii zůstala a začala pracovat v nemocnici jako ošetřovatelka. Po skončení války se vrátila do Československa.

Pamětník č. 11:

Pamětník č. 11 se narodil roku 1939 v Praze. Z důvodu raného věku si pamětník vybavuje pouze střípky vzpomínek. Jisté je, že byl se svým bratrem a otcem transportován

do Terezína. V Terezíně byl umístěn do jednoho z dětských domovů, kam ho otec chodil navštěvovat.

„A z těch mála věcí, co si pamatuju z Terezína - něco mi potvrdila paní Točilová - já jsem si totiž pořád pamatoval a nemohl jsem to s ničím spojit, že mně v Terezíně říkali Buchta. Já jsem si nedokázal spojit, jaký to mělo důvod, proč by mně měly děti říkat Buchta. A neměl jsem jistotu, jestli si to pamatuju z Terezína nebo odněkud odjinud. A paní Točilová mi říkala, že se pamatuje na mého otce, který tam občas chodil a nosil tam - ne zřejmě pravidelně - ale občas přines dětem buchty. A teď, když byla tryzna v Terezíně, jsem se setkal právě s jedním pánem, který si pamatoval - bylo mu tehdy asi čtrnáct let - kde tehdy ten dětský útulek byl a když jsem se ho ptal, jestli ví o tom, že by se tam někdy někde dělaly buchty, tak říkal: "Ano, tam byla pekárna, kde se pekly buchty." Takže podle toho mám potvrzeno, že ten pán, který tam chodil s buchtami, byl můj otec. To je takové spíš logické spojení. A pak si pamatuju na takovou jednu epizodku ... abych to uvedl jinak: Těch pár věcí, které si pamatuju z Terezína, časem jsem se přesvědčil o tom, že si nepamatuju nic, co se tam běžně denně opakovalo, takový ten běžní denní režim, ten si absolutně nepamatuju a zřejmě si pamatuju jenom takové věci, které v danou chvíli jsem asi jako dítě považoval za důležité, ty mi uvízly v paměti.“

Po válce se pamětník dostal do jedné z ozdravoven Přemysla Pittera v Olešovicích. Umístěn byl do náhradní pěstounské péče.

Pamětnice č. 12:

Pamětnice se narodila roku 1923 v Dolním Kounově. Rodiče byli spolujatelé kamenolomu. V rodině se dodržovaly pouze některé židovské svátky a zvyky. Pamětnice představuje jeden z možných pohledů na následky spojené s holocaustem. Zmiňuje se o tom, že po válce se k židovským zvyklostem nevracela.

„No stromeček nebyl. Stromeček jsem strašně záviděla, protože jsem na každé svátky jezdila do Mikulova k dědečkovi, a na židovském gymnáziu jsme přes naše svátky měli volno. Takže já jsem to těm svým hakošským kamarádům, který byli určitě potom nacisty... v tom Mikulově to vždycky vyrukovalo v těch bílých punčochách, pak už ke konci. Takže já

jsem jim strašně ty stromečky záviděla. A Anna, které jsem se svěřovala, ta služebná babičky, mně jednou udělala takový malý stromeček. A dědeček to uviděl, to muselo okamžitě z domu. My jsme měli před tím svátky, Chanuka.... někdy se to sejde, někdy je to dost před Vánocema, protože my máme jiný kalendář. Ale já se v tom moc nevyznám, já nejsem vůbec nábožensky..... Prostě většina z nás, co jsme prošli koncentrákem, tak my nedodržíme nic.“

Pamětnice se více zmiňuje o rodinném životě i vztahu ke svým rodičům. Z následujícího vyplývá, že matka pomáhala manželovi v obchodě a starala se o domácnost. Součástí domácnosti byla i služebná. K rodičům se pamětnice musela chovat slušně a s úctou. Zmiňuje se i o vztahu k otci, který pro ni představoval autoritu.

„Ne že by nic nedělaly. Ale měly to kapku jiné. Já jsem se vždycky smála, ona se hroutila..... moje tetička se hroutila z té práce. Samozřejmě když byly Vánoce nebo něco takového, tak musela jít pomáhat v obchodě. Ty ženy v těch obchodech musely taky nějak zařezávat. A moje maminka vůbec, ona prostě vedla prakticky, ekonomicky ten kamenolom. Ale jinak byla v domácnosti. No, v domácnosti.... prostě jakoby nepracovala, ale pracovala, pomáhala tatínkovi. A ještě stačila.... pokud otec žil a já jsem byla doma, tak byla služebná, od které ještě pravnoučata mně říkají „teto“. Takže ty služebné byly členy rodiny. Na Vánoce vždycky dostaly něco do výbavy, povlečení nebo takového něco. Já vím, mne jednou hrozně namíchla, to jsem byla ještě malinká, teda dost malá. A vztekla jsem na tu Mařku řvala: „Ty Marino, Parino, Farino“ a v tu ránu mně z každé strany od maminky přilítla facka. Já jsem se k ní musela chovat velice slušně.“

„Protože to byla jiná doba. Ti muži byli prostě.... měli obchody nebo byli nějak zaměstnaní, ty ženy byly víceméně doma, takže když ten tatínek přišel, tak on byl.... tenkrát se ženili ti muži poměrně pozdě, až už měli nějakou existenci. Takže tatínek, toho se nesmělo moc rušit. To nebyl takový ten kamarádský vztah, jaký je dneska. To byl prostě pan někdo, kdy se muselo hezky sklápnout. Já vím, že otec mě rozmazloval, tu mně přinesl panenku nebo něco, ale přece jenom byla taková dištanc.“

Pamětník č. 13:

Pamětnice se narodila v průběhu války, a sice roku 1942. Z dětství si pamatuje pouze malé záblesky událostí. O osudech své rodiny se dozvíдалa sama prostřednictvím dobových záznamů a vyprávění jejích sourozenců. Za svou rodinu považuje pamětnice až adoptivní rodiče. Její sourozenci byli adoptováni jinou rodinou žijící v Brně, čímž se jejich osudy roztrhly.

„Vím jen to, co mi říkala maminka, že když si mě vzali, že jsem se strašně bála psů, uniforem, že jsem všechno dělala jako... jako jsem pila, jako jsem si kupovala panenku, zřejmě z dob, kdy to bylo nutný. Že jsem se strašně bála, že mě opustí, celou noc mě musela držet za ruku, bylo to takový asi velice tristní dětství, si myslím, než jsem si zase zvykla.“

Dětství v náhradní rodině po válce popisuje jako harmonické.

„Adoptivní rodiče si mě vzali, když mamince bylo 42 let a tatínkovi bylo 45. Měla jsem krásné dětství. Já strašně ráda vzpomínám na to, když jsem byla malá, tak jak jsme chodila na procházku s tatínkem a naše maminka stála v okně a zpívala mi: „Vrať se mi zpátky, moje R.“ Anebo jak mi tatínek v lese, když bylo před Ježíškem, věšel cukrátku na smrčky, abych už je jako hledala, že už mi je tam dal Ježíšek. Tak já musím říct, že vzpomínám moc ráda na dětství, protože jsem ho opravdu měla moc hezký. Ale těch vzpomínek vysloveně hezkých bylo možná hodně, ale nic mě nenapadá. Rodiče pro mě měli vždycky čas i v té nešťastné totalitní době. Hodně jsme si vyprávěli o všem o křesťanství, židovské víře. Jako rodina jsme přestáli ty všechny útrapy. Vím, že ten tlak proti Židům i po válce byl obrovský. Stalin v Rusku zavíral do gulagů Židy a už bylo dávno po válce. Proto utíkali do Izraele. Ale fakt je, že mám k Židům docela kladný vztah, i když vlastně z toho židovství asi taky moc nemám.“

6 Závěr teoretické části

Teoretická část se snaží nastínit specifika vzdělávání židovských dětí první poloviny 20. století. Tato část je obsáhlejší, jelikož bylo potřeba vytvořit východisko pro porozumění zpracovávanému tématu. Bez pochopení historických událostí konce 19. a první poloviny 20. století by nebylo možné porozumět souvislostem, které židovské dětství ovlivňovaly a omezovaly. Proto jsou v praktické části zaznamenány informace objasňující přístup k židovskému obyvatelstvu, formování a postavení českého židovstva či okolnosti antisemitismu v českých zemích a na Moravě.

Z důvodu nemožnosti dohledat zmínky o předškolních zařízeních se o výchově a vzdělávání židovských dětí předškolního věku zmiňují pouze v rámci rodinného kruhu. Existuje mnoho různých vzpomínek a svědectví o tradicích a zvycích konkrétních rodin. Kvůli různorodosti nebylo možné charakterizovat konkrétní specifika vzdělávání a výchovy. Lze však charakterizovat strukturu židovské rodiny, rituály spojené s dospíváním dítěte či jeho účast na specifických židovských svátcích. U mladšího školního věku je situace odlišná. Vzdělávání probíhalo v rámci obecných škol, zmínky o nich lze dohledat v historických pramenech.

Kvůli minimálním záznamům vztahujícím se k problematice výchovy a vzdělávání židovského dítěte jsem využila různých dostupných zdrojů - historických pramenů, záznamů v archivech, vzpomínkové literatury či autentických vzpomínek. Příčinou chybějících záznamů je období holocaustu, při kterém byly zničeny. Autentické vzpomínky představují nejpodstatnější zdroj, podávají živé svědectví o historických událostech 1. poloviny minulého století a rodinném životě, který by byl bez výpovědí pamětníků nepřístupný.

B PRAKTICKÁ ČÁST

7 Výzkum

7.1 Cíle výzkumu a výzkumné problémy

Praktická část se zabývá současným vzděláváním a výchovou předškolních židovských dětí, které probíhá většinou v židovských mateřských školách, a je specifikováno a ohraničeno daným kurikulem. Výzkum jsem prováděla v židovské třídě mateřské školy v Praze. Výzkumným problémem praktické části je zjistit, z čeho vychází, a o co se opírá výchova a vzdělávání židovské třídy v současné době. Zda kurikulum, na kterém je založeno fungování třídy, je vzhledem k židovskému prostředí specifické, a zda je v něčem shodné s mateřskými školami nežidovskými.

Do výzkumu byla zahrnuta pouze jedna židovská třída, i přesto, že v Praze existují další židovské mateřské školy – např. MŠ Lauderova, která je soukromá a pracuje dle jiného konceptu. Další mateřské školy nebyly zahrnuty v souvislosti se stanoveným cílem práce. Nejednalo se o porovnávání odlišných konceptů židovských mateřských škol.

Výzkumné problémy

- Zjistit, co je cílem současné židovské třídy a jakým způsobem probíhá výchova a vzdělávání pod patronací pražské židovské obce?
- Zjistit, dle jakého kurikula židovská třída pracuje a zda je vzhledem k židovskému prostředí specifické?

Výzkumné otázky

1. Je shodnost kurikula s běžnými MŠ zcela zásadní či dochází k odlišnostem vzhledem k židovskému prostředí?
2. Jak se ve vzdělávání dětí odráží specifické židovské zvyky a tradice?
3. Jak židovská třída pracuje se specifiky židovského kalendáře v průběhu školního roku?
4. Jak se liší vzdělávání židovských a nežidovských dětí?
5. Jak jsou děti seznamovány se židovskými historickými kořeny a učeny hebrejštině?

7.2 Metody a postup výzkumu

Cíle praktické části byly objasňovány pomocí kvalitativního výzkumného šetření. Jednalo se především o metody empirické, a to polostrukturovaný rozhovor (interview) a kazuistiku. Dále jsem plánovala využít metodu zúčastněného pozorování. Mělo se jednat o pozorování dětí ve třídě a následně navázat metodou rozhovoru. Otázky pro děti se měly vztahovat ke mnou zadanému úkolu – výtvarnému ztvárnění židovských svátků, které se v MŠ slaví. Poté měl následovat rozhovor vycházející z dětských výtvarných prací. Tuto metodu jsem neuplatnila vzhledem k malým časovým možnostem učitelek a náročnému harmonogramu třídy.

Rozhovor je často využívanou metodou pedagogického výzkumu. Maňák uvádí, že *„je založen na dobře strukturovaném dialogu, vhodných podmínkách, komunikaci z očí do očí a výzkumných otázkách“*.¹⁰⁹ Tazatel může pružně reagovat na respondentovy reakce a regulovat odpovědi či navázat dalšími otázkami.

Konkrétně jsem využila polostrukturovaný rozhovor, který využívá předem připravených otázek, jejichž pořadí se může v průběhu měnit. Rozhovor může být doplněn o otázky, které mohou tazatele v průběhu napadnout, aby se k dané problematice dozvěděl více.

Rozhovor byl veden s klinickou psycholožkou a garantem alternativního programu pro děti ze židovských rodin. Cílem bylo zjistit a pochopit, která specifika se v kurikulu židovské třídy objevují, a jakým způsobem se odráží ve vzdělávání dětí. Pro naplnění stanovených cílů jsem předem sestavila devatenáct otevřených otázek týkajících se okolností vzniku židovské třídy, specifík ve vzdělávání či stravování, bezpečnosti a složení dětí. Otázky dávaly respondentovy prostor pro vyjádření či doplnění tématu o vlastní postřehy.

Rozhovor jsem též vedla s jednou z pedagožek pracujících v židovské třídě. Otázky se týkaly náboženského vyznání učitelky, volby práce v židovské třídě či metod vzdělávání a výchovy. Prostřednictvím rozhovoru jsem chtěla zjistit, jakým způsobem byla při nástupu seznámena s východisky židovských tradic a zvyků, a z čeho čerpá informace nebo inspiraci. Rozhovor byl veden pouze s jednou pedagožkou z důvodu specifík

---

¹⁰⁹ MAŇÁK, Josef a ŠTEFAN ŠVEC. *Slovník pedagogické metodologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 49. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-210-3802-0.

židovského vzdělávacího programu a denního režimu, jež je držen v anonymitě vzhledem k ochraně dětí.

Rozhovor a následné odpovědi lze vnímat jako kazuistiku MŠ a židovské třídy očima učitelky. Maňák ji definuje jako „*popis jednotlivých případů a může se týkat jedince i skupiny lidí či instituce. Je standardní metodou s funkcí verifikační i ilustrační*“.¹¹⁰

7.3 Vlastní výzkum

7.3.1 Charakteristika výzkumného vzorku

a) MŠ

Do zkoumání byla zapojena státní MŠ, jejímž zřizovatelem je jedna z městských částí Prahy. Mateřská škola čítá celkově 184 dětí. Celkově se zde nachází 7 tříd i se třídou židovskou, do které dochází 28 dětí. Každá ze tříd tvoří samostatnou jednotku. Jedná se o třídy věkově homogenní vyjma třídy židovské, která je jako jediná věkově heterogenní. Součástí MŠ jsou taktéž místnosti, jež vznikly přestavbou prádelny a zastřešením teras hospodářského pavilonu – Mateřské centrum a Centrum volného času dětí určené pro odpolední kroužky. Platným kurikulem celé MŠ je ŠVP s názvem *Jaro, léto, podzim, zima*.

b) Třída

Židovská třída je jednou ze sedmi tříd MŠ. Do třídy dochází celkově 28 dětí ve věku od tří do sedmi let. Ve třídě se střídají 2 pedagožky, z nichž jedna nastoupila nově, a to tento školní rok. Děti jsou téměř ve všech případech české národnosti. Specifikem je samostatná košer kuchyně a kroužek hebrejštiny vedený externí pracovnící.

Židovská třída pracuje jako jediná dle alternativního programu. S ostatními spolupracuje pouze na některých programových specifikách.

---

¹¹⁰ MAŇÁK, Josef a ŠTEFAN ŠVEC. *Slovník pedagogické metodologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 51-52. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-210-3802-0.

Učitelky si samy vytváří TVP, ve kterém vychází z následujících publikací. Z Metodiky výuky hebrejštiny v MŠ a Zpěvníčku, Příručky pro výuku judaismu a z knihy The children's book of Jewish Holiday.

c) Nepedagogičtí pracovníci

Pro realizaci metody rozhovoru byla vybrána klinická psycholožka a garant alternativního programu pro děti ze židovských rodin, která se podílí na chodu třídy a komunikaci s rodiči. Otázky měly předem připravenou strukturu. V průběhu rozhovoru jsem též přidávala otázky další, které mi k dané problematice přišly vhodné.

Se souhlasem respondentky jsem využila audiovizuální techniky záznamu rozhovoru. Autentický přepis je zaznamenán v příloze č. 1 (Rozhovor č. 1).

Respondentka odpovídala na uvedené otázky:

- 1) Kdy a proč vznikla židovská třída?
- 2) Jaké jsou okolnosti existence židovské třídy v MŠ?
- 3) Dostává MŠ příspěvek od židovské obce?
- 4) Dochází do třídy pouze děti židovského původu?
- 5) Jaké národnosti jsou děti, které do třídy dochází?
- 6) Jakým jazykem se ve třídě mluví?
- 7) Proč posílají rodiče své děti právě do židovské třídy?
- 8) V čem je třída specifická?
- 9) Jaké se užívají metody práce s dětmi?
- 10) Podle kterého kurikula se v židovské třídě pracuje?
- 11) Jak jsou děti vedeny ke kulturnímu dění?
- 12) Mohou se ke kurikulu vyjadřovat i rodiče?
- 13) Jak se liší vzdělávání židovských od nežidovských dětí?
- 14) Zachovávají rodiny tradice i doma či se děti s tradicemi setkávají pouze v MŠ?
- 15) Jaká specifika se objevují ve stravování dětí?
- 16) Jsou učitelky pouze židovské víry?
- 17) Nehrozí nebezpečí koncentrovat židovské děti do jedné třídy?
- 18) Jaká panují v MŠ bezpečnostní opatření?

19) Setkali jste se v průběhu existence židovské třídy s projevy antisemitismu?

Odpovědi jsou stručně zaznamenány u každé jednotlivé otázky. Celkový rozhovor je součástí příloh.

1) Kdy a proč vznikla židovská třída?

„ Židovská třída vznikla na podnět židovské obce v Praze, která hledala prostor, kde by mohly mít židovské děti specifické vzdělávání a výchovu. “

Třída vznikla v roce 1994 díky smlouvě mezi Lauderovou nadací, židovskou obcí v Praze a MŠ, která měla k dispozici volné prostory.

2) Jaké jsou okolnosti existence židovské třídy v MŠ?

Třída byla založena, aby podpořila židovské vzdělávání, nejenom na základních školách, ale též ve školách mateřských. Díky malému počtu narozených dětí tehdejší doby nebyla mateřská škola plně zaplněna. Kvůli lepšímu finančnímu zabezpečení se ředitelka rozhodla pro umístění židovské třídy do MŠ.

3) Dostává MŠ příspěvek od židovské obce?

Židovská obec na chod a existenci třídy přispívá. Rodiče musí připlácet, a to na specifické vzdělávání kupříkladu výuku hebrejštiny, kroužky a košer stravu.

„Tyto děti jsou občany tohoto státu jako každé jiné dítě, tak proč by stát neměl přispívat na jejich vzdělání a výchovu v obecném slova smyslu, a že to, co chceme jinak, že židovská obec bude platit. “

4) Dochází do třídy pouze děti židovského původu?

Do třídy dochází pouze děti ze židovského prostředí, jelikož jsou k židovství vedené a považují ho za něco, co je pro ně přirozené. Třída jim poskytuje zázemí, kde se mohou setkávat s tradicemi, zvyky, tedy se vším, co je pro ně normální, a co dodržují doma. Nežidovské dítě se ve třídě může cítit zmatené, jelikož je pro něj židovství cizí, nepovažuje ho za své. V rodině se setkává s jinými tradicemi a svátky – křesťanskými i pohanskými, nežli ve třídě, která se řídí pouze židovským kalendářem.

5) Jaké národnosti jsou děti, které do třídy dochází?

Jedná se většinou o děti české národnosti. Pokud se jedná o jinou národnost, jde o děti ze států patřících k Evropské unii.

6) Jakým jazykem se ve třídě mluví?

Běžně užívaným jazykem je čeština. Kromě zmíněného jazyka jsou děti seznamovány s hebrejštinou, která je zajišťována dvakrát týdně ve formě kroužku vedeného externí pracovnící.

7) Proč posílají rodiče své děti právě do židovské třídy?

Rodiny jsou různorodé. Záleží na rodinných kořenech a míře ortodoxie. V některých rodinách se zvyky a tradice dodržují a předávají z generace na generaci, proto rodiče vnímají umístění svých dětí do židovské třídy za určující. Protikladem jsou rodiny, které se o židovství dozvídají pouze zprostředkovaně, s tradicemi a zvyky se nesetkaly a mnohdy je neznají. Skrze své dítě se chtějí se zásadami judaismu seznámit.

8) V čem je třída specifická?

Třída je specifická především věkovou heterogenitou, košer stravováním a alternativním vzdělávacím programem.

9) Jaké se užívají metody práce s dětmi?

Metody jsou stejné jako v jiných běžných třídách, specifické metody neexistují.

„V rámci židovského společenství je kladen důraz na jeden z nejdůležitějších aspektů života – výchovu a vzdělávání. V židovských rodinách je dítě považováno za skvělý dar, to je nejdůležitější.“

10) Podle kterého kurikula se v židovské třídě pracuje?

Platným kurikulem pro celou MŠ je RVP PV a ŠVP – Jaro, léto, podzim, zima. Při plánování TVP se vychází se židovského kalendáře, který se prolíná školním rokem. V kalendáři se odráží tradice, zvyky a specifické svátky. Dostupnou příručkou, ze které se vychází je *Příručka pro výuku judaismu*, vypracovanou jednou z prvních pedagožek, která žila v Izraeli. V níž jsou zaneseny všechny podstatné židovské svátky, které je potřeba, při plánování činností a celkového školního roku, zohlednit. Základ programu je každý rok stejný, nicméně se jednotlivé činnosti obměňují.

11) Jak jsou děti vedeny ke kulturnímu dění?

Ke kulturnímu dění jsou děti vedeny alternativním kurikulem a návštěvou synagogy, která je nejenom místem pro modlitbu, ale především místem setkávání a ukázkou pospolitosti rodin.

„Slaví se tam narození dětí, svatby, obřizky, jsou tam pohřby. Takže vlastně celý života běh souvisí s tím prostředím a další věci samozřejmě s vírou souvisí – životní styl, umění, literatura.“

12) Mohou se ke kurikulu vyjadřovat i rodiče?

Rodiče se ke kurikulu vyjadřovat mohou. Učitelky se snaží vyjít vstříc v rámci možných mezí. Oproti běžným třídám ukazují rodiče větší iniciativu. Důvodem je především to, že děti jsou ve stejné třídě se stejnou učitelkou celé tři roky. Tudiž jsou děti i rodiče ve třídě navyklí na určité věci a považují je více za své.

13) Jak se liší vzdělávání židovských od nežidovských dětí?

„Je rozumné, že budou programy, které budeme dělat společně, budou programy, které se v židovské třídě budou dělat jinak, v těch ostatních třídách taky, a že si můžeme právě na něčem ukázat, co je jinak, co je podobné, co je stejné. A že to je důležité vlastně pro soužití.“

14) Zachovávají rodiny tradice i doma či se děti s tradicemi setkávají pouze v MŠ?

Záleží na jednotlivých rodinách, jakým způsobem se k židovství staví. Některé rodiny zvyky a tradice dodržují, jelikož s nimi byly seznamovány od útlého věku a tuto informaci chtějí předat i dětem svým. Jiné rodiny, pocházející taktéž ze židovského prostředí, se s tradicemi a zvyky běžně nesetkávaly. Důvodem je historická okolnost, a to konec druhé světové války, která po jejím skončení s sebou přinesla dva možné přístupy. Pro některé rodiny byl holocaust natolik traumatizující, že se pro ně stal tabu, nechtěly se ke vzpomínkám vracet a své děti vychovávaly v nevědomí. V opozici stály rodiny, které o válce otevřeně hovořily a své děti vychovávaly k judaismu a jeho tradicím.

15) Jaká specifika se objevují ve stravování dětí?

MŠ má k dispozici celkově dvě kuchyně. Jedna je využívána pro běžné třídy, druhou využívá pouze třída židovská, jedná se o košer kuchyni.

16) Jsou učitelky pouze židovské víry?

Učitelky pracující v židovské třídě nejsou židovské víry.

„Učitelky nejsou židovské víry, protože jsme zatím nenašli žádnou učitelku, která by byla židovské víry, byla vystudována v této profesi a chtěla to dělat.“

Rozhodnutí, zvolit židovskou třídu, bylo dobrovolné, učitelky vedla snaha rozšířit si své znalosti a vědomosti. Většina z nich o židovství věděla pouze obecně známé základní informace.

17) Nehrozí nebezpečí koncentrovat židovské děti do jedné třídy?

Nebezpečí dítěti hrozí nejenom v židovské, ale i v normální třídě stejně tak, jako v běžném životě. Rodiče se mohou svobodně rozhodnout, zda dítě umístí do židovské třídy či nikoliv.

18) Jaká panují v MŠ bezpečnostní opatření?

Jelikož je třída židovským objektem, má k dispozici dvoučlennou ochranku, která dohlíží na bezpečnost židovské třídy i celého objektu MŠ.

19) Setkali jste se v průběhu existence židovské třídy s projevy antisemitismu?

„S projevy antisemitismu jsme se nesečkali za dvaadvacet let, což si myslím je dobrá výpověď o společnosti jako takové, ale myslím i o způsobu komunikace, jednání, vytváření prostředí.“

d) Pedagogičtí pracovníci

Rozhovor jsem vedla s jednou z učitelek židovské třídy. Pedagožka pracuje v MŠ od září roku 2016. Absolvovala vysokoškolské magisterské studium na pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Ve třídě se střídá s kolegyní, která je dlouholetou pracovnící, jež má pedagogické odborné vzdělání na SPgŠ. Obě učitelky se podílí na realizaci TVP ve spolupráci se židovskou obcí v Praze.

Respondentka odpovídala na uvedené otázky:

- 1) Pocházíte ze židovského prostředí? Z jakého důvodu jste se rozhodla pro práci se židovskými předškolními dětmi?
- 2) Kde jste získávala informace vztahující se k židovské tematice?
- 3) Jaké národnosti jsou děti, které do třídy dochází?
- 4) Jakým jazykem se ve třídě mluví?
- 5) Proč posílají rodiče své děti právě do židovské MŠ?
- 6) V čem je třída specifická?
- 7) Jaké se užívají metody práce s dětmi?
- 8) Podle kterého kurikula se v židovské třídě pracuje?
- 9) Kde čerpáte inspiraci pro návrhy aktivit?
- 10) Pracují jiné MŠ dle stejného kurikula?
- 11) Mohou se ke kurikulu vyjadřovat i rodiče?
- 12) Jakým způsobem probíhá spolupráce s rodiči?
- 13) Jak jsou děti vedeny ke kulturnímu dění?

- 14) Dochází do třídy rabín?
- 15) Jaká specifika se objevují ve stravování dětí?
- 16) Myslíte si, že je židovská třída izolována od běžných tříd nebo dochází ke kooperaci?
- 17) Pokračují děti ze židovské třídy do židovských ZŠ?

Odpovědi jsou stručně zaznamenány u každé jednotlivé otázky. Celkový rozhovor je součástí přílohy č.3 (Rozhovor č.3).

1) Pocházíte ze židovského prostředí? Z jakého důvodu jste se rozhodla pro práci se židovskými dětmi?

Pedagožka nepochází ze židovského prostředí a není židovské víry. Bližší důvody rozhodnutí pro práci v židovské třídě nebyly specifikovány.

2) Kde jste získávala informace vztahující se k židovské tematice?

Informace získávala pedagožka samostudiem literatury i internetových zdrojů a dostupnými informacemi o židovství zpracovanými bývalými pedagožkami. Jedná se o následující příručky: *Příručka pro výuku judaismu*, *Metodika výuky hebrejštiny v MŠ a Zpěvníček* a *The children's book of Jewish Holiday*. V příručkách jsou zaznamenány informace o židovském kalendáři, svátcích, hebrejských dětských písních i hebrejské abecedě.

3) Jaké národnosti jsou děti, které do třídy dochází?

Většina dětí je české národnosti. Některé děti pochází z rodin, kde jeden z rodičů pochází z Izraele, Ruska či USA.

4) Jakým jazykem se ve třídě mluví?

Děti běžně užívají češtinu. S hebrejštinou jsou seznamovány pomocí kroužku vedeného externí pracovníci. Pedagožky se snaží zapojovat hebrejštinu do běžných činností ve formě básní, písní i přesto, že hebrejský jazyk neovládají.

5) Proč posílají rodiče své děti právě do židovské třídy?

Třidu navštěvují děti z ortodoxních rodin, taktéž však z rodin, které jsou židovské, nicméně tradice či zvyky v domácím prostředí nedodrží. Pro ortodoxní rodiče je důležité, aby dítě vyrůstalo v židovském prostředí, které mu třída může nabídnout. Pro rodiče z neortodoxních rodin je docházka dítěte do židovské třídy důležitá. Skrze dítě se mohou o zvycích, tradicích a svátcích judaismu poučit.

6) V čem je židovská třída specifická?

Specifické je především kurikulum vycházející ze židovského kalendáře, zahrnující židovské svátky prolínající se celým rokem. Svátky jsou naprosto odlišné od svátků křesťanských či pohanských, které se slaví v běžných MŠ. Dalšími specifiky jsou výuka hebrejštiny či košer strava.

7) Jaké užíváte metody práce s dětmi?

Speciální metody vzdělávání židovských dětí dle pedagožky nejsou. Děti jsou vzdělávány stejným způsobem jako v ostatních běžných třídách MŠ.

8) Podle kterého kurikula se v židovské třídě pracuje?

Třída vychází ze ŠVP PV platného pro celou MŠ. Pro třídu je poplatný TVP, který si pedagožky vytváří samy. Výchozím pro plánování je židovský kalendář.

9) Kde čerpáte inspiraci pro návrhy aktivit?

„Všechno vychází ze židovského kalendáře. Jedná se o příběh, který nemůžeme úplně změnit, ale dá se jím inspirovat.“

Základní kostru činností školního roku položily bývalé pedagožky. Jak již bylo zmíněno, jedná se o jednotlivé příručky, ze kterých lze vycházet. Dle slov třídní učitelky záleží však především na osobnosti pedagoga a jeho kreativitě.

10) Pracují i jiné MŠ dle stejného kurikula?

Ostatní židovské MŠ pracují podle jiného kurikula. V jiných MŠ je kladen větší důraz na výuku hebrejštiny, která probíhá každý den. Děti navštěvující tyto MŠ zpravidla pokračují do židovských ZŠ.

11) Mohou se ke kurikulu vyjadřovat i rodiče?

Rodiče se ke kurikulu vyjadřovat mohou. Návrhy či požadavky diskutují s pedagožkami a garantkou programu pro vzdělávání židovských dětí.

„Když jsme dávaly rodičům dotazníky, jak třídu vedeme a zda jim něco schází, tak jediné, co jim vadilo, bylo, že nevidí to, jakým způsobem vedeme jejich děti k židovství.“

12) Jakým způsobem probíhá spolupráce s rodiči?

Židé jsou více semknutí, proto jsou i rodiče více soudržní a iniciativní. V židovství je výchova a vzdělávání dítěte považováno za nejpodstatnější, proto se rodiče snaží o dítě co nejlépe postarat. Rodiče se sami zapojují do dění ve třídě či se podílí na její výzdobě. Rodiny se navzájem znají nebo mají ve třídě druhého, třetího potomka, prostředí třídy berou za své a snaží se ho dotvářet tak, aby se v něm všechny strany cítily příjemně.

„Cítím tu větší vzájemnost, příchyllost. Rodiče více nejenom sdílí ten program, ale sami se na něm podílí – například když někdo jede do Izraele, přiveze nějaké dobroty nebo pomůcky.“

13) Jak jsou děti vedeny ke kulturnímu dění?

Třída spolupracuje se židovskou obcí, domovem sociální péče Hagiborem či Lauderovou MŠ. V minulém roce probíhala i spolupráce židovské třídy s prvním stupněm základní školy.

14) Dochází do třídy pravidelně rabín?

Rabín do třídy dochází nepravidelně. Děti s historií a kořeny seznamuje pomocí vyprávění či přednášek.

15) Jaká specifika se objevují ve stravování dětí?

Specifická je košer strava, která je striktně dodržována.

16) Myslíte si, že je židovská třída izolována od běžných tříd nebo dochází ke kooperaci?

Nelze mluvit o izolaci jako takové. Díky odlišnému alternativnímu programu a věkové heterogenitě se třída vymyká. Existují některé programy, které využívá pouze židovská třída, jiné jsou pro všechny třídy, tedy i židovskou, společné. Jedná se například o slavení svátků či divadelní představení.

17) Pokračují děti ze židovské třídy do židovských ZŠ?

Záleží na rodině, kterou ZŠ vybere. Není pravidlem, že by děti ze židovské třídy pokračovaly do židovské ZŠ. Ortodoxní rodiny volí spíše židovské ZŠ, méně ortodoxní ZŠ běžné.

7.4 VYHODNOCENÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI

Praktická část měla prozkoumat cíle současné židovské třídy a objasnit způsob výchovy a vzdělávání pod patronací židovské obce. Dále se snažila odkrýt, dle jakého kurikula třída pracuje a zda je vzhledem k židovskému prostředí specifické. Cíle byly splněny, na základě rozhovorů bylo možné získat potřebné odpovědi vztahující se ke specifickým vzdělávacího programu.

Aby bylo možné získat potřebné informace vztahující se k židovské třídě a jejímu kurikulu, vycházela jsem především z kvalitativních výzkumných metod, polostrukturovaných rozhovorů a kazuistiky. Pro přesnost výzkumu jsem využila audiovizuální techniky pro záznam rozhovorů, které jsem následně přepsala a zaznamenala do příloh své práce.

Respondentky podaly informace o okolnostech vzniku židovské třídy v MŠ, existenci specifík ve vzdělávacím programu či specifických jazykových. Z odpovědí jasně vyplynulo, že židovská třída vznikla na podnět židovské obce v Praze, která je jejím sponzorem. Ukázalo se, že některé části kurikula, ze kterých židovská třída vychází, jsou shodné s běžnými třídami MŠ. Jedná se o dodržování RVP PV a ŠVP, specifický je TVP. Třída pracuje dle alternativního programu, který vychází ze židovského kalendáře. Kurikulum je přizpůsobeno tak, aby se v něm odrážely základy judaismu, děti se v něm setkávaly s tradičními svátky i jazykem. S tradicemi jsou děti seznamovány nejenom daným kurikulem, ale též v běžném denním programu – stravování, modlitby, dramatizace biblických příběhů. Je tedy zřejmé, že židovská třída pracuje dle RVP PV se specifíkem. Jiné židovské MŠ pracují dle kurikula odlišného. Důvodem je, že další židovské MŠ mohou být soukromé, tudíž vychází z jiného vlastního konceptu.

Pedagožky nejsou židovského ani jiného náboženského vyznání, jsou však obeznámeny s důležitostmi udržování židovských svátků, zvyků, tradic, hebrejského jazyka či košer stravy a jsou si vědomy povinnosti učit děti jejich základům.

Odpovědi prokázaly, že židovskou třídu navštěvují pouze děti ze židovského prostředí, jedná se o děti z ortodoxních i méně tradičních rodin. Vztahy mezi pedagožkami a rodiči jsou na velmi dobré úrovni. Iniciativa rodičů a volba zapojovat se do dění, pochází ze základního pilíře judaismu, a to důležitosti péče o dítě a jeho vzdělání. Mezi rodiči panuje vzájemná pospolitost, rodiny spolu tráví čas i mimo MŠ.

Z odpovědi jasně vyplývá, že se MŠ za dobu existence židovské třídy nesečkala s projevy antisemitismu. Bezpečnostní opatření v podobě ochranky, existují v rámci ochranky židovských objektů, pod něž židovská třída spadá.

Provedeným výzkumem bylo zjištěno, že současný způsob vzdělávání židovských předškolních dětí vychází z principů vzdělávání využívaných i ve mnou zkoumaném časovém období. A to v úzkém sepetí se židovským náboženstvím a s principy, které se v průběhu doby nemění. Též jsem si ověřila, že v souvislosti s vývojem lidské civilizace dochází k prolínání nových trendů ve vzdělávání s principy uplatňovanými již několik staletí.

Výzkumná otázka č. 1: Je shodnost kurikula s běžnými MŠ zcela zásadní či dochází k odlišnostem vzhledem k židovskému prostředí?

Výzkum prokázal, že se v programu odlišnosti vyskytují. Shodnou částí kurikula je chápán RVP pro PV, který „vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku“.¹¹¹ Specifickou částí je ŠVP vycházející z RVP, zohledňující odlišné vzdělávací podmínky židovské třídy, a TVP, uzpůsobený pro potřeby židovských dětí, který si pedagožky vytváří samy v závislosti na židovském kalendáři, jenž je zdrojem a inspirací pro plánování jednotlivých činností a aktivit.

Výzkumná otázka č. 2: Jak se ve vzdělávání dětí odráží specifické židovské zvyky a tradice?

Zvyky a tradice se odráží v daném kurikulu i v běžném chodu třídy. Specifická je především speciální košer strava a výuka hebrejštiny. Zdrojem informací o židovství je taktéž spolupráce se židovskou obcí – návštěva synagogy, účast na přednáškách či samotná rodina dítěte.

---

¹¹¹ RVP pro předškolní vzdělávání [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2017-07-03]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/775/>

Výzkumná otázka č. 3: Jak židovská třída pracuje se specifiky židovského kalendáře v průběhu školního roku?

Židovský kalendář je provázaný se svátky, které jsou striktně dodržovány. Svátky se ve vzdělávacím programu objevují a jsou jeho základem. Jejich prostřednictvím se děti seznamují s historií židovského národa a zvyky. Pro lepší orientaci rodičů se v kurikulu vyskytuje jejich přehled a popis toho, co je pro daný svátek typické, ať již se jedná o zákaz práce, zákaz pořádání kulturních akcí, období smutku, půstu nebo zmínky o uzavření objektů Židovské obce pražské či Židovského muzea.

Výzkumná otázka č. 4: Jak se liší vzdělávání židovských a nežidovských dětí?

Existují části programu, které židovské i nežidovské děti dělají společně. V ostatních případech je program židovské třídy izolovaný a rozdílný. Odlišnosti najdeme nejenom v kurikulu, ale i ve stravování, věkovém uspořádání dětí do tříd či vztahu k religiozitě.

Výzkumná otázka č. 5: Jak jsou děti seznamovány se židovskými historickými kořeny a učeny hebrejštině?

Děti jsou seznamovány s hebrejským jazykem formou zájmového kroužku a jeho zapojováním do běžných činností třídy – písní, říkanek, modliteb. K historii a uvědomění si židovské víry jsou vedeny kromě MŠ i vlastními rodinami.

8 DISKUZE

Pro bakalářskou práci jsem zvolila téma: „Výchova a vzdělávání židovských dětí předškolního a mladšího školního věku v 1. polovině 20. století v Čechách a na Moravě.“

Náročnosti tématu jsem si byla předem vědoma, i přesto jsem ho chtěla uskutečnit. Zvolené téma jsem považovala za zajímavé, ale též nedostupné, jelikož se otázkou výchovy a vzdělávání předškolních židovských dětí dosud téměř nikdo nezabýval. Obtížné bylo především hledání zdrojů, ze kterých jsem mohla vycházet. I přes veškeré snahy pracovníků židovského muzea, knihovny či archivu se nepodařilo získat dostatek relevantních zdrojů.

Pro pochopení strukturace práce jsem zaznamenala jednotlivé kroky, které jsem pro uchopení zvoleného tématu vykonala. Jednalo se o návštěvy následujících institucí, které mohly být eventuálním zdrojem informací.

- Knihovna Židovského muzea Praha
Knihovna mi poskytla množství literárních zdrojů, ze kterých jsem čerpala. Jednalo se především o odbornou literaturu popisující dějiny Židů či židovské náboženství.
- Židovské muzeum v Praze
Vycházela jsem ze stálých expozic umístěných v židovských synagogách Starého města pražského. Jednalo se o expozice s názvem:
  - Dějiny Židů v Čechách a na Moravě v 19. - 20. století (Španělská synagoga)
  - Židé v českých zemích, 10. - 18. století (Maiselova synagoga)
  - Židovské tradice a zvyky I (Klausová synagoga)
  - Židovské tradice a zvyky II (Obřadní síň)
  - Dětské kresby z Terezína 1942 - 1944 (Pinkasova synagoga)
- Archiv židovského muzea Praha – badatelna
Navštívila jsem i badatelnu Archivu Židovského muzea, kde jsem hledala informace o systematickém předškolním vzdělávání. Informace jsem však nenašla, jediné dohledatelné jsou až zmínky o školní docházce.

- Židovské muzeum v Praze – oddělení pro dějiny šoa

Pracovníci oddělení pro dějiny holocaustu mi umožnili nahlédnout do autentických přepisů rozhovorů s pamětníky. Dále mi doporučili dostupné internetové zdroje, kde je možné vyhledat další záznamy. Jednalo se o USC Shoah Foundation (<https://sfi.usc.edu/>) a Centrum vizuální historie Malach (<http://ufal.mff.cuni.cz/cvhm/>).

- Teplická židovská obec

Zajímalo mne, zda má židovská obec k dispozici archiv, kde by bylo možné některé informace vyhledat. Archiv obec k dispozici neměla. Jeden ze členů židovské obce, pan M.L. mi poskytnul kontakty na některé členy pražské židovské obce, které jsem kontaktovala, nicméně mi nemohli poskytnout informace vztahující se k situaci předškolního dítěte v židovském prostředí v Čechách poloviny 20. století.

- Národní archiv v Praze – badatelna

V archivu jsem hledala zmínky o předškolním a školním židovském vzdělávání. Zmínky o výchovně-vzdělávacích institucích existují, jedná se však o záznamy z institucí nežidovských.

- Synagoga a rabínský dům Ústěk – Výstava Židovské školství a vzdělávání

V Ústěku jsem navštívila zmíněnou výstavu charakterizující historii židovského školství, židovské školy ve 20. století až po současnost.

Výše zmíněné významné instituce mi předaly maximální množství informací, více mi nebyly schopny poskytnout. Z diskuze s pracovníky vyplývá, že záznamy byly:

1. Za války zničeny.

2. Péče o židovskou minulost nebyla v období komunismu žádaná.

3. Vzpomínky, o které jsem se chtěla opřít, jsou vázány na živé autentické pamětníky. Pamětníky je obtížné dohledat, a jejich vzpomínky na dětství jsou často zkreslené, jelikož byly vytěsňeny a nahrazeny vzpomínkami na období druhé světové války a vyhlazování židovských rodin.

9 ZÁVĚR

Cílem práce bylo vytvořit základní náhled na vzdělávání židovských dětí předškolního a mladšího školního věku, včetně jeho omezení podmíněného významnými společenskými změnami a událostmi zasahujícími do celosvětového dění v průběhu první poloviny 20. století. Práce je sondou do otázek specifického vzdělávání židovských dětí. Na tyto otázky se mi podařilo odpovědět jen částečně.

Vzhledem k tomu, že vzdělávací tradice je úzce spjatá s tradicí židovského náboženství, které je po staletí téměř neměnné, došla jsem proto k závěru, že i vzdělávání židovských dětí pravděpodobně také nepodléhá změnám. Kvůli neměnnému popisu židovského dětství v historii, jsem z něj mohla odvodit jeho charakteristiku.

V průběhu zpracování mé práce jsem se setkala s nouzí historických pramenů, která byla podmíněna likvidací dokumentů v období šoa. Specifikem rozumím bohatou a složitou historii související se sebeurčením Židů. Popis těchto historických událostí zatlačoval do pozadí literární či vědecké zpracování běžných náležitostí života.

V souvislosti s výše uvedeným jsem proto využila poznatků ze současných vzdělávacích institucí, což mi umožnilo zpětně nahlédnout i do období 1. poloviny 20. století. Jsem proto přesvědčená, že cíle bakalářské práce byly splněny.

Přínos mé práce spatřuji v několika rovinách. Rozsáhlým a náročným studiem, a následným zpracováním podkladů, se mi podařilo přiblížit čtenáři málo známou problematiku, doplňující vědomosti o specifické židovské kultuře. Další rovinou byly rozhovory s pamětníky, na jejichž základě jsem se dozvěděla mnoho informací. Vzpomínky se sice nedostanou tak daleko, kam bychom potřebovali, nicméně se potvrdilo, že to, co popisuje literatura ohledně židovského dítěte je správné, vzpomínky se tudíž s literaturou setkávají.

Nezávisle na tématu se potvrdilo, že dodržování tradic je v dnešním multikulturním světě předpokladem pro uvědomění si vlastní identity národa i jednotlivce. A vzdělávání mládeže ve formě rovnocenného prolínání tradičních hodnot a přístupů s moderními prvky výuky se jeví jako velice přínosné pro optimální vývoj každého jedince. Příkladem může být právě židovská třída, která je dokladem práce s tradicí a uváděním daného dítěte

do světa židovské kultury. Splňuje se tím nárok židovské rodiny a dítěte být vzděláván v židovské kultuře, ale i naplnění lidských práv v České republice.

10 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 - Rozhovor č. 1

Příloha 2 - Rozhovor č. 2

Příloha 3 - Rozhovor č. 3

11 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AJ = anglický jazyk

ČR = Česká republika

EU = Evropská unie

FF UK = Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

MŠ = mateřská škola

NSDAP = Národně socialistická německá dělnická strana

RVP PV = Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

SPgŠ = Střední pedagogická škola

ŠVP = Školní vzdělávací program

TV = tělesná výchova

TVP = Třídní vzdělávací program

USA = Spojené státy americké

YMCA = Young Men's Christian Association (Křesťanské sdružení mladých lidí)

ZŠ = základní škola

12 PRAMENY A LITERATURA

BÍGLOVÁ, Kateřina, Zdeněk MATĚJČEK a Zdeněk DYTRYCH, DAVID, Henry Philip, ed. *Remembering: Voices of Prague Jewish Women*. Praha: Z. Bígl, 1994. ISBN 80-901-7980-0.

ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-294-5.

DRACHMANN, Eduard. *K otázkám židovského školství*. Brno, 1926.

FALL, Susanne. *Terezín, ráj mezi lágry*. Praha: Revolver Revue, 2015. Revolver Revue. ISBN 978-80-87037-74-4.

FISCHL, Viktor. *Hrací hodiny*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1996. ISBN 80-710-8119-1.

FRITTA, Bedřich a Ivan KLÍMA. *O chlapci, který se nestal číslem*. V tomto souboru 1. vyd. Praha: Židovské muzeum, 1998. ISBN 80-856-0820-0.

GISSING, Věra. *Perličky dětství*. Vyd. 2. Přeložil Alžběta REJCHRTOVÁ. Praha: Winton Train, 2009. ISBN 978-80-86515-93-9.

HORÁK, František a Miroslav CHRÁZKA. *Úvod do metodologie pedagogického výzkumu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, c1989.

KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. ISBN 978-80-7308-327-4.

KÁRNÝ. *Roš chodeš: věstník židovských náboženských obcí v České republice a v Slovenskej republice*. Praha: Federace židovských obcí v České republice, 1990-, ISSN 1210-7468.

KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-174-0.

KOHN, Pavel. *Kolik naděje má smrt: židovské děti z poválečné akce "zámky" vzpomínají*. Brno: L. Marek, 2000. ISBN 80-862-6309-6.

KOHNOVÁ, Věra. *Deník Věry Kohnové*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006. ISBN 80-86057-40-2.

MAŇÁK, Josef, Štefan ŠVEC a Vlastimil ŠVEC, ed. Slovník pedagogické metodologie. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-7315-102-2.

MÁTEL, A.: Úloha rodičov v náboženskej výchove detí v židovskej rodine in Zborník prednášok z vedeckej konferencie „Špecifické aspekty edukácie človeka“ 26. októbra 2006 v Nitre, Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre RKCMBF UK, s. 179-187. [ISBN 80-88741-68-8]

PETEROVÁ, Zuzana. *Rabín Feder*. Praha: G plus G, 2004. ISBN 80-861-0378-1.

PĚKNÝ, Tomáš. Historie Židů v Čechách a na Moravě. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-859-2433-1.

RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rézi*. V Praze: G plus G, 2009. ISBN 978-80-87060-17-9.

REDLICH, Egon. *Zítřa jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1.1. 1942-22.10.1944*. Brno : Doplněk, 1995. ISBN 80-857-6540-3.

SADEK, Vladimír. *Židé-dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1997. ISBN 80-856-0817-0.

SKALKOVÁ, J. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983.

URIS, Leon. *Exodus*. 2., rev. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-734-1931-9.

VESELSKÁ, Dana, Iveta CERMANOVÁ a Alexandr PUTÍK. *Nechť mu Bůh dá vyrůst: narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů*. Praha: Židovské muzeum v Praze, c2009. ISBN 978-80-86889-94-8.

Výstava „Židovské školství v českých zemích“ Synagoga Ústěk

Výstava „Židovské tradice a zvyky – Běh života“ Obřadní síň - Budova pražského pohřebního bratrstva – Praha Josefov

Výstava „Židovské tradice a zvyky“ Klausová synagoga Praha Josefov

13 INTERNETOVÉ ZDROJE

ANALÝZA: Židovské obyvatelstvo v Čechách 1848 – 1939. *Demografie* [online]. Hůle, 2006 [cit. 2017-01-18]. Dostupné z:

http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=369

nečíslováno

Leo Pavlát: Chanuka je svátkem historickým i legendárním [online]. Praha: Pražský rozhlas, 2017 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z:

http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/1683117

RVP pro předškolní vzdělávání [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2017-07-03]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/775/>

Víra a rodina v životě Žida [online]. *Hospodářská a kulturní studia*, 2016 [cit. 2017-01-16]. Dostupné z: http://www.hks.re/wiki1/doku.php?do=export_pdf&rev=0&id=judaismus2012

ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Dějiny Židů v českých zemích* [online]. Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze, 2006 [cit. 2017-06-11]. Dostupné z:

www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

nečíslováno

Židovská matice školská. Holocaust.cz [online]. Terezín: Institut Tereziánské iniciativy, 2016 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z:

<http://www.holocaust.cz/zdroje/prezentace/jachymka/zidovska-matice-skolska/>

Židovský svátek Pesach připomíná vyvedení židů z egyptského otroctví. Rozhlas [online]. Praha: Český rozhlas, 2017 [cit. 2017-03-22]. Dostupné z:

http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/judaismus/_zprava/zidovsky-svatek-pesach-pripomina-vyvedeni-zidu-z-egyptskeho-otroctvi--370142